

Τ.Ε.Ι. ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΜΟΝΑΔΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης και Προνοιακό Στίγμα

Φοιτητής: Πάυλος Πεντάρης

Επιβλέπων Καθηγητής: Παρασκευόπουλος Λεωνίδας

Επικ. Καθηγητής

Καλαμάτα 2018

Ευχαριστίες

Θεωρώ υποχρέωσή μου να απευθύνω ένα μεγάλο Ευχαριστώ, στον Καθηγητή μου κο Λεωνίδα Παρασκευόπουλο, όχι μόνο για την εμπιστοσύνη, την υπομονή και την πολύτιμη συνδρομή του στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας, αλλά και για όσα μου δίδαξε.

ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ

Με πλήρη επίγνωση των συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων, δηλώνω ενυπογράφως ότι είμαι αποκλειστικός συγγραφέας της παρούσας Πτυχιακής Εργασίας, για την ολοκλήρωση της οποίας κάθε βοήθεια είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται λεπτομερώς στην εργασία αυτή. Έχω αναφέρει πλήρως και με σαφείς αναφορές, όλες τις πηγές χρήσης δεδομένων, απόψεων, θέσεων και προτάσεων, ιδεών και λεκτικών αναφορών, είτε κατά κυριολεξία είτε βάσει επιστημονικής παράφρασης. Αναλαμβάνω την προσωπική και ατομική ευθύνη ότι σε περίπτωση αποτυχίας στην υλοποίηση των ανωτέρω δηλωθέντων στοιχείων, είμαι υπόλογος έναντι λογοκλοπής, γεγονός που σημαίνει αποτυχία στην Πτυχιακή μου Εργασία και κατά συνέπεια αποτυχία απόκτησης Τίτλου Σπουδών, πέραν των λοιπών συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων. Δηλώνω, συνεπώς, ότι αυτή η Πτυχιακή Εργασία προετοιμάστηκε και ολοκληρώθηκε από εμένα προσωπικά και αποκλειστικά και ότι, αναλαμβάνω πλήρως όλες τις συνέπειες του νόμου στην περίπτωση κατά την οποία αποδειχθεί, διαχρονικά, ότι η εργασία αυτή ή τμήμα της δεν μου ανήκει διότι είναι προϊόν λογοκλοπής άλλης πνευματικής ιδιοκτησίας.

Όνομα και Επώνυμο Συγγραφέων (Με Κεφαλαία):

Υπογραφές (Ολογράφως, χωρίς μονογραφή):

Ημερομηνία (Ημέρα – Μήνας – Έτος):

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Πραγματοποιήθηκε δημοσκοπική έρευνα αυτο-αναφοράς, σε μη πιθανοτικό δείγμα 285 δυνητικών και μη δικαιούχων του Κοινωνικού Εισοδήματος Αλληλεγγύης, την περίοδο Φεβρουαρίου-Μαρτίου 2018 και ανιχνεύτηκε η ύπαρξη, σε μέτριο βαθμό, των δύο διαστάσεων προνοιακού στίγματος, που συνδέεται με πολιτισμικούς παράγοντες. Το στίγμα συμπεριφοράς βρέθηκε οριακά μεγαλύτερο από το στίγμα ταυτότητας και οι μετρήσεις δεν διαφοροποιούνται αισθητά, στις διαφορετικές κατηγορίες, βάσει δημογραφικών χαρακτηριστικών. Ο προνοιακός στιγματισμός προκύπτει από μακροχρόνια εξάρτηση σε προνοιακά προγράμματα, με κριτήρια επιλεκτικότητας (means-tested) και συμβάλει στο πρόβλημα αυτο-αποκλεισμού των ωφελούμενων (non take up). Το ερευνητικό εργαλείο μέτρησης του προνοιακού στίγματος αξιολογήθηκε ως αξιόπιστο και μπορεί να χρησιμοποιηθεί για περαιτέρω έρευνα του φαινομένου.

Λέξεις κλειδιά: Προνοιακό στίγμα, στίγμα ταυτότητας, στίγμα μεταχείρισης, ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, κοινωνικό εισόδημα αλληλεγγύης, αυτο-αποκλεισμός (non take up), κριτήρια επιλεκτικότητας (means-tested), κοινωνό δίχτυ ασφαλείας (social safety net), κοινωνικό κράτος, κοινωνική πρόνοια.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΙΝΑΚΩΝ	vi
ΣΥΝΤΟΜΕΥΣΕΙΣ.....	viii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ: ΠΛΗΡΗΣ ΣΤΡΟΦΗ ΣΕ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΜΕ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ.....	3
1.1 Εισαγωγή.....	3
1.2 Κοινωνικό Κράτος - Κοινωνική Πρόνοια – Αντιμετώπιση της Φτώχειας	6
1.2.1 Προστασία της Υγείας	8
1.2.2 Παιδεία.....	8
1.2.3 Διασφάλιση Εργασίας.....	8
1.2.4 Στέγαση.....	8
1.2.5 Οικογένεια	9
1.2.6 Κοινωνικά Δικαιώματα των Παιδιών και των Νέων	9
1.2.7 Κοινωνική Προστασία Ατόμων με Αναπηρίες.....	9
1.2.8 Κοινωνική Ασφάλιση	9
1.2.9 Κοινωνική Πρόνοια	10
1.2.10 Αντιμετώπιση της Φτώχειας	11
1.3 Το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα.....	11
1.3.1 Το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης	12
1.4 Ελλάδα: Πως φθάσαμε στο Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα	16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	23
ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΥΠΑΡΞΗ ΠΡΟΝΟΙΑΚΟΥ ΣΤΙΓΜΑΤΟΣ ΑΠΟ ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΕΠΙΔΟΜΑ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ.....	23
2.1 Προς ένα αποτελεσματικό πρόγραμμα Ελαχίστου Εγγυημένου Εισοδήματος στην Ελλάδα.....	23
2.2 Αποχή από κοινωνικά προγράμματα (non take up)	26

2.3 Εμπειρική έρευνα για τον εντοπισμό προνοιακού στίγματος στην Ελληνική κοινωνία	28
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	41
ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	43
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	45
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α: Runs Test.....	46
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΔΙΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ.....	47
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ: ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	49

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

	Σελ.
2.1: Διατυπώσεις/δηλώσεις, ανά διάσταση του προνοιακού στίγματος	29
2.2: Κατανομή ερωτώμενων, ανά φύλο	32
2.3: Κατανομή ερωτώμενων, ανά ηλικιακή ομάδα	32
2.4: Κατανομή ερωτώμενων, ανά επίπεδο εκπαίδευσης	33
2.5: Προνοιακό στίγμα, ανά διάσταση και συνολικό	35
2.6: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά φύλο	36
2.7: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά ηλικιακή κατηγορία	37
2.8: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά επίπεδο εκπαίδευσης	37
2.9: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά επίπεδο εκπαίδευσης, στην ηλικιακή κατηγορία έως 29 ετών	38
2.10: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά επίπεδο εκπαίδευσης, στην ηλικιακή κατηγορία 30 έως 49 ετών	39
2.11: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά επίπεδο εκπαίδευσης, στην ηλικιακή κατηγορία 50 ετών και άνω	39

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

	Σελ.
2.1: Κατανομή ερωτώμενων, ανά φύλο	32
2.2: Κατανομή ερωτώμενων, ανά ηλικιακή ομάδα	32
2.3: Κατανομή ερωτώμενων, ανά επίπεδο εκπαίδευσης	33
2.4: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά φύλο	36
2.5: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά ηλικιακή κατηγορία	37
2.6: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά επίπεδο εκπαίδευσης	38
2.7: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά επίπεδο εκπαίδευσης, στην ηλικιακή κατηγορία έως 29 ετών	38
2.8: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά επίπεδο εκπαίδευσης, στην ηλικιακή κατηγορία 30 έως 49 ετών	39
2.9: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά επίπεδο εκπαίδευσης, στην ηλικιακή κατηγορία 50 ετών και άνω	40

ΣΥΝΤΟΜΕΥΣΕΙΣ

Δ.Ν.Τ.	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
Ε.Ε.Ε.	Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα
Ε.Κ.Α.Σ.	Επίδομα Κοινωνικής Αλληλεγγύης Συνταξιούχων
Η.Π.Α.	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
Ι.Κ.Α.	Ιδρύματος Κοινωνικής Ασφάλισης
Ο.Α.Ε.Δ.	Οργανισμός Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού
Ο.Γ.Α.	Οργανισμού Γεωργικών Ασφαλίσεων
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός της παρούσας εισαγωγής είναι να περιγράψει τις επιδιώξεις της εμπειρικής έρευνας και όχι να εισαγάγει τον αναγνώστη στο πρόβλημα που ερευνάται. Αυτό γίνεται σε εισαγωγική ενότητα του πρώτου κεφαλαίου. Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια των πτυχιακών εργασιών του Τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων και Οργανισμών, κατεύθυνση Διοίκησης Μονάδων Υγείας και Πρόνοιας, της Σχολής Διοίκησης και Οικονομίας του Τ.Ε.Ι Πελοποννήσου.

Σκοπός της παρούσας ερευνητικής εργασίας, είναι η ανίχνευση ύπαρξης στην Ελλάδα κοινωνικού στιγματισμού, από τα κοινωνικά αγαθά και τις υπηρεσίες, που μπορεί να οδηγήσει σε αυτο-αποκλεισμό των ωφελούμενων από την κρατική βοήθεια. Ο προνοιακός στιγματισμός, ως απαξιωτικό χαρακτηριστικό και ο αυτο-αποκλεισμός, έχουν διαπιστωθεί ερευνητικά και έχουν σχετιστεί με κοινωνικά προγράμματα, όπου ισχύουν κριτήρια επιλεκτικότητας. Ο σκοπός της έρευνας είναι περιγραφικός, όσον αφορά το βαθμό ύπαρξης του φαινομένου στην Ελλάδα, χωρίς φιλοδοξία για ερμηνεία του.

Η μεθοδολογική προσέγγιση της έρευνας είναι νομοθετική και όχι ιδιογραφική, με την έννοια ότι το υπό διερεύνηση φαινόμενο δεν αφορά μόνο την Ελλάδα, αλλά τα κοινωνικά προγράμματα με κριτήρια επιλεκτικότητας. Η λογική, δε, προσέγγιση, είναι παραγωγική. Αναζητήθηκαν, δηλαδή, εμπειρικά δεδομένα, για τον έλεγχο της υπόθεσης, ότι υφίσταται προνοιακό στίγμα στην Ελλάδα, όπου εφαρμόζεται πρόγραμμα αντιμετώπισης της φτώχειας, με κριτήρια επιλεκτικότητας. Η επιβεβαίωση, επομένως, της ελεγχόμενης υπόθεσης, ενισχύει τη σχετική θεωρία και ταυτόχρονα, χρησιμεύει στη μελέτη του φαινομένου του αυτο-αποκλεισμού στην Ελλάδα, δηλαδή της αποτελεσματικότητας της πολιτικής ενάντια στη φτώχεια, στη χώρα μας.

Για την προσέγγιση του σκοπού της εργασίας τέθηκαν δύο στόχοι. Ο πρώτος στόχος ήταν να διερευνηθεί αν υπάρχουν οι προϋποθέσεις, για εκδήλωση κοινωνικού στιγματισμού από κοινωνικά προγράμματα στην Ελλάδα. Ο δεύτερος στόχος ήταν η διεξαγωγή περιγραφικής εμπειρικής έρευνας.

Για την επίτευξη του πρώτου στόχου, διερευνήθηκε βιβλιογραφικά η ύπαρξη προϋποθέσεων για αυτο-αποκλεισμό από προγράμματα αντιμετώπισης της φτώχειας, στην Ελλάδα. Για την επίτευξη του δεύτερου στόχου, διαμορφώθηκε αξιόπιστο εργαλείο μέτρησης του προνοιακού στίγματος.

Τα αποτελέσματα της παρούσας εμπειρικής μελέτης επιβεβαιώνουν την ερευνητική μας υπόθεση. Ανιχνεύθηκε η ύπαρξη, σε μέτριο βαθμό, των δύο διαστάσεων προνοιακού στίγματος, στο δείγμα μας. Λόγω μεθοδολογικών αδυναμιών (μη πιθανοτική δειγματοληψία), τα αποτελέσματα λαμβάνονται υπόψη μόνο ως ένδειξη του φαινομένου και ως κίνητρο για περαιτέρω έρευνα.

Αναφορικά με τη δομή της, η παρούσα εργασία αποτελείται από 2 κεφάλαια. Πιο αναλυτικά, στο πρώτο κεφάλαιο εξηγείται ο προβληματισμός της έρευνάς μας και για λόγους πληρότητας της παρουσίασης του θέματος, γίνεται συνοπτική αναφορά στις μορφές κοινωνικής πολιτικής, με έμφαση στις πολιτικές καταπολέμησης της φτώχειας και ειδικότερα της πολιτικής του ελαχίστου εγγυημένου εισοδήματος. Επί μέρους έμφαση δόθηκε στην ανάδειξη του γεγονότος, ότι οι πολιτικές είναι πλέον στοχευμένες, με κριτήρια επιλεξιμότητας των ωφελούμενων. Τέλος, περιγράφεται, με πνεύμα αξιολογικό, η πορεία της χώρας μας, προς την πρόσφατη υιοθέτηση του προγράμματος 'Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης'.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, παρουσιάζονται τα ευρήματα της περιγραφικής εμπειρικής μας έρευνας ανίχνευσης των διαστάσεων του προνοιακού στίγματος, αφού είχαν προηγηθεί όσα αφορούν την εννοιολόγηση και λειτουργικοποίηση, καθώς και άλλα μεθοδολογικά ζητήματα της έρευνας. Προηγήθηκε συνοπτική περιγραφή ιδιομορφιών της χώρας μας, που σχετίζονται με το πρόγραμμα κοινωνικού εισοδήματος αλληλεγγύης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ: ΠΛΗΡΗΣ ΣΤΡΟΦΗ ΣΕ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΜΕ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

1.1 Εισαγωγή

Φθάνει η κρατική βοήθεια σε όποιον την έχει ανάγκη; Το ερώτημα αυτό οφείλεται να απαντάται από τους εμπνευστές, τους σχεδιαστές και τους φορείς που υλοποιούν κάθε είδους κοινωνικές πολιτικές. Σύμφωνα με τους Korpi και Palme (1998), όσο περισσότερα οφέλη προσφέρονται στους φτωχούς, τόσο περισσότερο μειώνεται η πιθανότητα εξάλειψης της φτώχειας. Συνήθως, κάποια άτομα ωφελούνται περισσότερο, από αυτό που έχουν πραγματικά ανάγκη, ενώ κάποια άλλα ωφελούνται λιγότερο ή και καθόλου. Η όλη διαδικασία παροχής προνοιακών επιδομάτων υπόκειται σε σφάλματα, δεδομένου ότι υπάρχει πιθανότητα λήψης των επιδομάτων αφενός από άτομα, που δεν πληρούν τις προϋποθέσεις, λόγω απόκρυψης περιουσιακών στοιχείων και αφετέρου, άτομα που τις πληρούν, να μην λαμβάνουν τα επιδόματα. Και οι δυο αυτοί τύποι σφαλμάτων έχουν σοβαρές επιπτώσεις, τόσο στην οικονομική επιβάρυνση του Δημοσίου, όσο και στη μη επίτευξη του στόχου, δηλαδή στη μείωση της φτώχειας. Αυτό, δε, αποδεικνύεται εκ του αποτελέσματος. Διαφορετικά, σε πολλές χώρες θα είχαν περιοριστεί σημαντικά τα κοινωνικά προβλήματα, που οι κοινωνικές πολιτικές στοχεύουν να επιλύσουν, όπως για παράδειγμα η φτώχεια. Απεναντίας, τμήματα του πληθυσμού, που για λογαριασμό τους σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν κοινωνικές πολιτικές, δεν βγήκαν από το πρόβλημά τους και άρα, το επιχείρημα περί συστημικών αιτιών, δεν ευσταθεί. Έτσι, λοιπόν, προκύπτει ότι η ορθή λειτουργία της Κοινωνικής Πολιτικής κινδυνεύει από την υπερκατανάλωση, κυρίως από άτομα που επιδιώκουν προσωπικά κέρδη από οποιαδήποτε σχέση τους με το Κράτος και που δεν ενοχλούνται από αισθήματα ντροπής ή από ανεπαρκείς γραφειοκρατικές διαδικασίες. Γύρω από αυτό συνοψίζεται η βασική κριτική, που ασκείται σε επιμέρους πολιτικές, αλλά και στη γενικότερη κοινωνική πολιτική.

Ένας μελετητής της κοινωνικής πολιτικής, εντυπωσιάζεται από τον πληθωρισμό περιγραφικών μελετών. Συστήματα και πολιτικές χωρών περιγράφονται σε απίστευτη λεπτομέρεια, ως προς τα χαρακτηριστικά τους και συγκρίνονται με

άλλα, ενώ αξιολογούνται κυρίως με ιδεολογικοπολιτικούς όρους. Σε πολύ μικρότερο βαθμό συναντά κανείς εστιασμένες μελέτες αξιολόγησης, δηλαδή ποσοτική σύγκριση προκηρυγμένων σκοπών και στόχων με τα αποτελέσματα, συγκεκριμένου προγράμματος κοινωνικής πολιτικής. Πολύ πιο σπάνια, δε, εντοπίζονται μελέτες με σκοπό καθαρά ερμηνευτικό, προκειμένου να εξηγήσουν τους λόγους, που η κρατική βοήθεια δεν φθάνει σε όποιον την έχει ανάγκη. Αυτό μπορεί να οφείλεται σε μια υπόθεση της θεωρίας καταναλωτικής ζήτησης, ότι 'το περισσότερο είναι και καλύτερο (more is better)' (Moffitt, 1983, σελ. 1.023) και του αξιώματος ότι οι πολίτες είναι ορθολογικά άτομα (Matsaganis και συν, 2010, σελ. 831). Επομένως, με τις υποθέσεις αυτές, αν η βοήθεια δεν φθάνει σε όσους την έχουν ανάγκη ή κάποιοι τη λαμβάνουν χωρίς να τη χρειάζονται, το πρόβλημα υπάρχει στο σχεδιασμό και στον τρόπο υλοποίησης και συγκεκριμένα, σε ατέλειες της κρατικής γραφειοκρατίας. Γι' αυτό, σε πολλές περιπτώσεις, ο σχεδιασμός και η υλοποίηση τροποποιήθηκαν. Συγκεκριμένα, αναπτύχθηκαν κριτήρια, για να ελέγχονται ποιοι είναι οι πραγματικοί δικαιούχοι ωφελημάτων.

Ιστορικά, λοιπόν, παρατηρείται ότι πολιτικές, που απευθύνονταν στο σύνολο του πληθυσμού, τροποποιήθηκαν, ώστε να γίνουν στοχευμένες. Για παράδειγμα, αντί για κρατική χρηματοδότηση ελλειμματικών αστικών συγκοινωνιών, ώστε να είναι πολύ φθηνό το εισιτήριο για τις μετακινήσεις των φτωχών εργατικών πληθυσμών στις μεγάλες πόλεις, εισήχθησαν εκπτώσεις εισιτηρίου (έως και 100%), σε όσους πληρούν συγκεκριμένα κριτήρια (άνεργοι, άποροι, φοιτητές κλπ.). Η αντίληψη αυτή για αλλαγή του σχεδιασμού, ώστε τα ωφέληματα της κοινωνικής πολιτικής να μην απευθύνονται στο σύνολο του πληθυσμού, αλλά μόνο σε όσους πληρούν τα προκαθορισμένα κάθε φορά κριτήρια, τείνει να επικρατήσει σχεδόν σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής πολιτικής. Μια εξήγηση αυτής της εξέλιξης, που έχει προταθεί (Matsaganis και συν., 2010, σελ. 832), είναι ότι με τον τρόπο αυτό περιορίζονται οι δικαιούχοι και επομένως γίνονται ελέγξιμοι οι προϋπολογισμοί της κοινωνικής πολιτικής. Σε πολιτικό, δε, επίπεδο, βρίσκει κανείς αμέτρητες αναφορές στη δημόσια συζήτηση, που αναδεικνύουν σε πειστικό το επιχείρημα να μην ωφελείται, π.χ. από το φθηνό πετρέλαιο, αυτός που ζεσταίνει το νερό της πισίνας στη βίλα του, αφού ο σκοπός της πολιτικής αυτής είναι να μειωθεί το κόστος παραγωγής του φτωχού αγρότη. Δεν αποτελεί επιδίωξη της παρούσας έρευνας η διερεύνηση των ιδεολογικοπολιτικών διαφορών, επί του συγκεκριμένου ζητήματος, παρά μόνο η ανάδειξη του γεγονότος, ότι αρκετά προγράμματα κοινωνικής πολιτικής, πλέον, είναι

στοχευμένα, στις περισσότερες χώρες. Στη συνέχεια του κεφαλαίου αυτού, θα περιγράψουμε πολιτικές αντιμετώπισης της φτώχειας, στα πλαίσια του κοινωνικού κράτους και θα διαφανεί η έκταση της εφαρμογής κριτηρίων επιλεκτικότητας των ωφελούμενων (means-tested).

Κρίνοντας, όμως, από τη δημόσια συζήτηση στη χώρα μας, αλλά και αλλού, από τη μέχρι τώρα εμπειρία της εφαρμογής των κριτηρίων επιλεκτικότητας, δεν προκύπτει ότι έχει επιτευχθεί η βασική επιδίωξη των προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής, να φθάνει, δηλαδή, η κρατική βοήθεια σε όσους την έχουν ανάγκη. Ίσως να έχει περιοριστεί το φαινόμενο της κατασπατάλησης της κρατικής βοήθειας, από άτομα που δεν την έχουν ανάγκη, αλλά η αποτελεσματικότητα της κοινωνικής πολιτικής δεν έχει βελτιωθεί, για τα άτομα που την έχουν ανάγκη. Με άλλα λόγια, άτομα που πληρούν τα κριτήρια να είναι δικαιούχοι ωφελημάτων, δεν λαμβάνουν τα ωφέληματα αυτά, γιατί αυτο-αποκλείονται (non take up). Ενδεικτικά, οι Matsaganis και συν. (2010), εντόπισαν το φαινόμενο του αυτο-αποκλεισμού στην Ελλάδα και την Ισπανία. Το φαινόμενο non take up αναδείχθηκε από κοινωνικές έρευνες στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής (Η.Π.Α.) και συνδέθηκε με πολιτισμικούς παράγοντες (Moffitt, 1983) και συγκεκριμένα με το 'προνοιακό στίγμα' (Stuber & Schlesinger, 2006).

Στην Αμερικανική κοινωνία, παρατηρούνται πολλές περιπτώσεις κοινωνικού στιγματισμού, από τα κοινωνικά αγαθά και τις υπηρεσίες. Τα άτομα, που δέχονται τον κοινωνικό στιγματισμό, είτε χαρακτηρίζονται από μειονεξία, φανταστική ή πραγματική, είτε διαθέτουν ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα, το οποίο τους διαφοροποιεί από τους υπολοίπους. Εκείνοι που υφίστανται κοινωνική περιθωριοποίηση, είναι συνήθως εκείνοι που έχουν πολλά προβλήματα. Ο αποκλεισμός που δέχονται, τους κάνει να πιστεύουν πως είναι διαφορετικοί, σε σχέση με τους άλλους, με αποτέλεσμα να θέλουν να αποκρύπτουν την ταυτότητά τους. Τα άτομα, που δέχονται την προαναφερθείσα συμπεριφορά, είναι συνήθως άνεργοι, άρρωστοι, άτομα με αναπηρίες, μετανάστες και σε κάποιες περιπτώσεις γυναίκες, άτομα, δηλαδή, που συγκροτούν μειονοτικές κοινωνικές ομάδες.

Στη χώρα μας, κατά την τρέχουσα συγκυρία, έχει ενδιαφέρον να διερευνηθεί αν υφίσταται προνοιακό στίγμα στην Ελληνική κοινωνία, διότι πιθανόν η υπαρξή του να επηρεάσει την αποτελεσματικότητα μιας νεο-εισαχθείσας στην Ελλάδα πολιτικής αντιμετώπισης της φτώχειας και συγκεκριμένα μιας μορφής του Ελαχίστου Εγγυημένου Εισοδήματος (E.E.E.). Το πρόγραμμα αυτό υλοποιείται με εφαρμογή

κριτηρίων επιλεκτικότητας και πιθανό προνοιακό στίγμα να είναι αιτία μέρους του φαινομένου του αυτο-αποκλεισμού, που έχει παρατηρηθεί στη χώρα μας, οπότε θα υπάρξουν άτομα, που θα μπορούσαν να ωφεληθούν από το Ε.Ε.Ε., αλλά θα επιλέξουν συνειδητά να μην χαρακτηριστούν δικαιούχοι του προγράμματος. Αν, όμως, με επαναλαμβανόμενες έρευνες, δεν εντοπιστεί σημαντικό προνοιακό στίγμα στην Ελληνική κοινωνία, τυχόν αστοχίες του προγράμματος (non take up), θα μπορούσαν να αποδοθούν σε αδυναμίες του σχεδιασμού και της υλοποίησής του. Επομένως, η παρούσα έρευνα, πέραν του ακαδημαϊκού της ενδιαφέροντος, είναι χρήσιμη σε επίπεδο υλοποίησης της κοινωνικής πολιτικής ενάντια στη φτώχεια, στη χώρα μας.

Τα χαρακτηριστικά της πολιτικής ενάντια στη φτώχεια στη χώρα μας έχουν μελετηθεί επισταμένως, καθώς και ειδικά θέματα σχεδιασμού και υλοποίησης (Ματσαγγάνης & Λεβέντη, 2012, Ματσαγγάνης, 2013). Μια περιγραφική έρευνα, όπως η παρούσα, μπορεί να αποτελέσει κίνητρο για επαναλαμβανόμενες σχετικές έρευνες και όλες μαζί να συνεισφέρουν σε περαιτέρω ερμηνευτική έρευνα, για το βαθμό (αν)αποτελεσματικότητας της πολιτικής του Ε.Ε.Ε. Η έρευνά μας είναι περιγραφική, με την έννοια ότι μετρήθηκε μια κοινωνική στάση (προνοιακό στίγμα), σε συγκεκριμένη χώρα, με εννοιολόγηση και λειτουργικοποίηση του προνοιακού στίγματος από συγκεκριμένη έρευνα στις Η.Π.Α. Ο βαθμός ύπαρξης του συγκεκριμένου προνοιακού στίγματος στην Ελληνική κοινωνία, μπορεί να χρησιμοποιηθεί στα πλαίσια περαιτέρω έρευνας, για την ερμηνεία του βαθμού (αν)αποτελεσματικότητας του προγράμματος Ε.Ε.Ε., στη χώρα μας.

Για λόγους πληρότητας της παρουσίασης του θέματος, κρίθηκε απαραίτητο να γίνει συνοπτική αναφορά στις μορφές κοινωνικής πολιτικής, με έμφαση στις πολιτικές καταπολέμησης της φτώχειας και σε επόμενο κεφάλαιο, να γίνει αναφορά σε ιδιομορφίες της χώρας μας, που σχετίζονται με το πρόγραμμα, στα πλαίσια του οποίου οι πολίτες, που συμμετείχαν στην εμπειρική μας έρευνα, διατύπωσαν τη θέση τους, προκειμένου να εντοπίσουμε ύπαρξη προνοιακού στίγματος. Στο ίδιο κεφάλαιο, θα περιγράψουμε όσα αφορούν την εννοιολόγηση και λειτουργικοποίηση της έρευνας προνοιακού στίγματος, καθώς και άλλα μεθοδολογικά ζητήματα της έρευνάς μας.

1.2 Κοινωνικό Κράτος - Κοινωνική Πρόνοια – Αντιμετώπιση της Φτώχειας

Το Κοινωνικό Κράτος είναι θεσμική και νομική έννοια, που αναφέρεται στη διασύνδεση του κράτους με την κοινωνία, σε αντίθεση με το Κράτος Πρόνοιας, που

έχει περιεχόμενο κοινωνικοπολιτικό και αποτελεί έναν λιγότερο φιλόδοξο όρο, από το Κράτος Ευημερίας. Λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες, που έχει το κάθε κράτος, όπως και την εξέλιξη των κοινωνιών, γίνεται διαχωρισμός των κοινωνικών συστημάτων. Η τυπολογία του Esping-Andersen (1990) (αναφέρεται στο Σακελλαρόπουλος, 1999) είναι η πιο αποδεκτή. Χωρίζει σε τρία πρότυπα τα συστήματα αυτά:

(α) Το φιλελεύθερο αγγλοσαξονικό (liberal), όπου υπάρχει επιλεκτική κοινωνική βοήθεια μόνο σε προνομιακές υπηρεσίες από το κράτος πρόνοιας, στα πιο αδύνατα μέλη, αφού ελεγχθούν πρώτα τα εισοδήματά τους. Χώρες που ανήκουν σε αυτό το πρότυπο είναι το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ιρλανδία.

(β) Το συντηρητικό κρατικό-συντεχνιακό (κρατικό-κορπορατιστικό), όπου οι κοινωνικές παροχές γίνονται με βάση την ανταποδοτικότητα από την απασχόληση. Σε αυτό το πρότυπο ανήκουν η Γαλλία, η Αυστρία, η Γερμανία, το Βέλγιο κ.α.

(γ) Το σοσιαλδημοκρατικό-σκανδιναβικό πρότυπο. Χώρες που εφαρμόζουν το σύστημα αυτό είναι η Δανία, η Σουηδία, η Φινλανδία και η Ολλανδία. Βασικοί στόχοι του συστήματος είναι η καθολική κάλυψη των αναγκών, η πλήρης απασχόληση και η ισότητα των πολιτών.

Επειδή το κράτος πρόνοιας στις χώρες του μεσογειακού νότου είναι διαφορετικό από τα παραπάνω, ο Ferrera (1996) προτείνει το λεγόμενο νότιο μοντέλο κράτους-πρόνοιας, στο οποίο η κοινωνική πολιτική αναπτύχθηκε στη βάση ενός πελατειακού κράτους και υπάρχει αναντιστοιχία παροχών και υποχρεώσεων. Σε αυτό το μοντέλο ανήκουν η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Ελλάδα και η Ιταλία.

Το Κοινωνικό Κράτος θεσμοθετείται για πρώτη φορά στην Ελλάδα το 1975, σε αναθεώρηση του Συντάγματος της χώρας (άρθρο 25). Στη σημερινή εποχή, το Κοινωνικό Κράτος στην Ελλάδα επηρεάζεται από την Ευρωπαϊκή νομοθεσία, με την οποία, στα πλαίσια της Κοινωνικής Αλληλεγγύης, τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) προβλέπουν κοινά μέτρα. Γενικά, με συνταγματικές προβλέψεις, η διασύνδεση του κράτους με την κοινωνία, αναφέρεται στα ακόλουθα:

1.2.1 Προστασία της Υγείας

Η μέριμνα για την υγεία του πολίτη είναι υποχρέωση του κράτους και θεμελιώνεται με το άρθρο 21, παρ. 3, του Συντάγματος. Το κράτος υποχρεούται στη λήψη μέτρων προστασίας του πολίτη, για τα θέματα της υγείας του. Το δικαίωμα στην Υγεία αφορά γενικά όλους τους πολίτες, χωρίς διακρίσεις, με το σκεπτικό ότι στο Κράτος Δικαίου όλοι οι πολίτες είναι ίσοι, απέναντι στο Νόμο.

1.2.2 Παιδεία

Το δικαίωμα της παιδείας του πολίτη, με το οποίο προστατεύεται η εκπαίδευση του, αλλά και η ακαδημαϊκή του ελευθερία, η ελευθερία της τέχνης, της επιστήμης, της έρευνας και της διδασκαλίας, κατοχυρώνεται βάσει του άρθρου 16 του Συντάγματος. Αποκλείει κάθε παρέμβαση στην άσκηση όλων των ελευθεριών και επιβάλλει στο κράτος την παροχή δωρεάν εκπαίδευσης σε όλους τους πολίτες. Στην παρ. 9 του ίδιου άρθρου, κατοχυρώνεται το δικαίωμα του πολίτη στον αθλητισμό, ως μέρος της παιδείας αυτού.

1.2.3 Διασφάλιση Εργασίας

Σύμφωνα με το άρθρο 22, παρ. 1, του Συντάγματος, «... η εργασία αποτελεί δικαίωμα και προστατεύεται από το Κράτος, που μεριμνά για τη δημιουργία συνθηκών απασχόλησης όλων των πολιτών και για την ηθική και για την υλική εξύψωση του εργαζόμενου αγροτικού και αστικού πληθυσμού. Όλοι οι εργαζόμενοι, ανεξαρτήτως φύλου ή άλλης διάκρισης, έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής για παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας». Για την εξασφάλιση του δικαιώματος στην εργασία, το Κράτος υποχρεούται στη δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών απασχόλησης, για όσους έχουν τη δυνατότητα να εργαστούν.

1.2.4 Στέγαση

Σύμφωνα με το άρθρο 21, παρ. 4, του Συντάγματος, «... η απόκτηση κατοικίας από αυτούς που τη στερούνται ή που στεγάζονται ανεπαρκώς, αποτελεί αντικείμενο της φροντίδας του κράτους». Το Κράτος υποχρεούται στην εξασφάλιση στέγης, είτε με μίσθωση, είτε με δωρεάν παραχώρηση κατοικίας.

1.2.5 Οικογένεια

Με το άρθρο 21, παρ. 1, του Συντάγματος, κατοχυρώνεται η οικογένεια: «... η οικογένεια ως θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους, καθώς ο γάμος, η μητρότητα και η παιδική ηλικία τελούν υπό τη προστασία του Κράτους ...» Παράλληλα, το Κράτος υποχρεούται σε θεσμικές παρεμβάσεις και υλικές παροχές ενίσχυσης της οικογένειας, με την έννοια της διασφάλισης ενός ελάχιστου επίπεδου κοινωνικών παροχών. Η προστασία της οικογένειας συνταγματικά συμπληρώνεται με το άρθρο 9, παρ. 1, εδ. β', βάσει του οποίου κατοχυρώνεται το απαραβίαστο της ιδιωτικής και της οικογενειακής ζωής του ατόμου. Επίσης, με το άρθρο 4, παρ. 2, κατοχυρώνεται η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών. Βάσει του άρθρου 21, παρ. 5, του Συντάγματος, το Κράτος υποχρεούται στην εφαρμογή δημογραφικής πολιτικής, υπό την έννοια των θεσμικών παρεμβάσεων και των υλικών παροχών ενίσχυσης της οικογένειας, διασφαλίζοντας σε αυτήν το ελάχιστο επίπεδό τους.

1.2.6 Κοινωνικά Δικαιώματα των Παιδιών και των Νέων

Με το άρθρο 21, παρ. 1 και 3, του Συντάγματος, κατοχυρώνεται η κοινωνική προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού και του νέου, με μέριμνα του κράτους στις ανάγκες αυτής της ευάλωτης πληθυσμιακής ομάδας.

1.2.7 Κοινωνική Προστασία Ατόμων με Αναπηρίες

Το δικαίωμα στην ειδική φροντίδα των ατόμων με αναπηρίες, δηλαδή όσων πάσχουν από ανίατη σωματική ή πνευματική νόσο, κατοχυρώνεται βάσει του άρθρου 21, παρ. 2 και 3, του Συντάγματος. Με νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ), αναγνωρίζεται η προστασία αυτών των ομάδων με τη μορφή φορολογικών προνομίων, με τη χορήγηση αδειών και την παράκαμψη της αξιοκρατίας, κατά τις προσλήψεις στο δημόσιο τομέα. Η κοινωνικοασφαλιστική κάλυψη και τα προγράμματα χρηματικών παροχών και υπηρεσιών, για τα άτομα με αναπηρίες, σχεδιάζονται από τις Αρχές Υγείας και Πρόνοιας.

1.2.8 Κοινωνική Ασφάλιση

Σύμφωνα με το άρθρο 22, παρ. 5, του Συντάγματος, το Κράτος εγγυάται για την καθολική κάλυψη από τους βασικούς ασφαλιστικούς κινδύνους, με υποχρεωτική, δημοσίου χαρακτήρα, Κοινωνική Ασφάλιση όλων των εργαζομένων του δημοσίου

και του ιδιωτικού τομέα, των ελευθέρων επαγγελματιών και των αγροτών. Η κοινωνική ασφάλιση περιλαμβάνει:

(α) Την εξασφάλιση των ελαχίστων ορίων προστασίας. Αυτό επιτυγχάνεται με το θεσμό των κατωτάτων ορίων των συντάξεων και την προσαρμογή των ασφαλιστικών παροχών, αναλόγως των οικογενειακών ή των εισοδηματικών αναγκών του ασφαλισμένου.

(β) Τα προγράμματα εξασφάλισης ελαχίστου εισοδήματος, ανά κατηγορία.

(γ) Τα επικουρικά προγράμματα ενίσχυσης ατόμων σε ένδεια, τα οποία δεν καλύπτονται από το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης.

1.2.9 Κοινωνική Πρόνοια

Διασφαλίζεται το ελάχιστο επίπεδο διαβίωσης των πολιτών, μέσω ενός δικτύου παροχών, υπηρεσιών και επιδομάτων, ενσωματώνοντας σε αυτό όλα τα αποκλεισμένα άτομα, βάσει του άρθρου 21 του Συντάγματος.

Κοινωνική πρόνοια, με την ευρεία έννοια, είναι το σύνολο των συστηματικών προσπαθειών και μέτρων, για την αντιμετώπιση των αναγκών ομάδων ή ατόμων, που βρίσκονται σε ένδεια. Παρέχεται από Οργανισμούς Νομικών Προσώπων Δημοσίου και Ιδιωτικού Δικαίου. Το σύστημα Κοινωνικής Πρόνοιας αντιστοιχεί στο σύνολο των μέτρων, που ρυθμίζουν τη χορήγηση εισοδηματικών παροχών, παροχών σε είδος και κοινωνικών υπηρεσιών σε ομάδες ή άτομα, που βρίσκονται σε κατάσταση μεγάλης ανάγκης και δεν είναι ικανά να την καλύψουν με δικά τους μέσα. Σύμφωνα με τον Αμίτση (2001), οι προνοιακές πολιτικές κατηγοριοποιούνται ως εξής:

(α) Πολιτικές, που απευθύνονται σε άπορα άτομα ή σε άτομα, που δεν διαθέτουν ίδιους πόρους, σε σχέση με άλλες ομάδες πληθυσμού.

(β) Πολιτικές, που χορηγούν επιδοματικές παροχές και πολιτικές, που παρέχουν υπηρεσίες.

(γ) Πολιτικές, που καλύπτουν άτομα σε κατάσταση ανάγκης ή συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού.

1.2.10 Αντιμετώπιση της Φτώχειας

Μέχρι πρόσφατα, δεν υπήρχε ειδικό πρόγραμμα εισοδηματικής ενίσχυσης, παρά μέσα από πλέγμα προβλέψεων, παροχών και επιδομάτων της κοινωνικής ασφάλισης και πρόνοιας. Έχει αναφερθεί ότι «η απουσία ενός εισοδηματικού δικτύου εθνικής εμβέλειας», αποτελούσε την ειδοποιό διαφορά του λεγόμενου «υποτυπώδους μοντέλου της κοινωνικής πρόνοιας της νότιας Ευρώπης» (Ματσαγγάνης 2004, σελ. 29). Ακολουθώντας, πλέον, τις λοιπές χώρες της Ε.Ε., άρχισε και στη χώρα μας η εφαρμογή της πολιτικής για ελάχιστα όρια διαβίωσης, που μπορεί, ανάλογα με το εύρος της προστασίας που παρέχει, να καλύπτει κάθε άτομο, που συγκεντρώνει τα εξής χαρακτηριστικά:

- (α) Βρίσκεται σε κατάσταση οικονομικής ή κοινωνικής ανάγκης.
- (β) Αδυνατεί να εξασφαλίσει μόνο του ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης.
- (γ) Δεν θεμελιώνει δικαίωμα παροχών από φορείς κοινωνικής προστασίας.
- (δ) Ανήκει σε συγκεκριμένες ομάδες-στόχους, που συνήθως εμφανίζουν τυποποιημένα κοινωνικά χαρακτηριστικά, π.χ. άτομα με αναπηρίες, απροστάτευτα τέκνα κλπ. (Αμίτσης 2001).

1.3 Το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα

Το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα (Ε.Ε.Ε.) είναι μια παροχή κοινωνικού τύπου, που έχει σκοπό την οικονομική ενίσχυση των ατόμων σε ένδεια, την κατάρτισή τους για την κοινωνική επανένταξή τους και την επιστροφή στην απασχόληση. Χορηγείται με κριτήρια εισοδηματικά, σε όλες τις κοινωνικές ομάδες (Ματσαγγάνης & Λεβέντη, 2012, σελ. 3-4). Καλύπτει την εισοδηματική διαφορά μεταξύ του εισοδήματος αναφοράς και του προβλεπόμενου εγγυημένου ποσού, με τα εξής χαρακτηριστικά:

- (α) έχει καθολική εφαρμογή και εξασφαλίζει ένα κοινωνικό δίκτυ ασφαλείας (social safety net), για τα άτομα που βρίσκονται σε κατάσταση φτώχειας,
- (β) έχει επικουρική λειτουργία και εξασφαλίζει τις ανάγκες των δικαιούχων, τις οποίες δεν μπορούν να καλύψουν από μόνοι τους,
- (γ) έχει νομική κατοχύρωση,

(δ) εξασφαλίζει ένα αξιοπρεπές επίπεδο ζωής,

(ε) εξασφαλίζει υγειονομική φροντίδα και νοσηλευτική περίθαλψη και

(στ) ενισχύει οικονομικά και κοινωνικά την επανένταξη των δικαιούχων στην κοινωνία (Αμίτσης, 2012, σελ 134).

Σύμφωνα με τους Guibnetif και Bouget (1997), διακρίνονται τρεις τύποι E.E.E.:

(α) το ελάχιστο εισόδημα, που χορηγείται και έχει ως σκοπό να διατηρήσει το εισόδημα του δικαιούχου σε ένα συγκεκριμένο όριο,

(β) με επιστροφή χρημάτων, με βάση τον αρνητικό φόρο και

(γ) το βασικό εισόδημα, με σταθερό χρηματικό ποσό για όλους.

Βασικός σκοπός της πολιτικής των προγραμμάτων E.E.E., είναι η κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη των δικαιούχων σαν ενεργά άτομα και όχι να ζουν στο περιθώριο. Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός, απαιτούν πολιτικές ένταξης αυτών που είναι άνεργοι ή εργάζονται σε επισφαλείς θέσεις εργασίας.

1.3.1 Το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η απουσία ενός βασικού εισοδήματος για όλους τους πολίτες, ανάγκασε τα κράτη-μέλη της E.E. να εφαρμόσουν τακτικές και προγράμματα, με σκοπό να καταπολεμήσουν την ακραία φτώχεια. Προς τούτο, υιοθέτησαν το E.E.E., ως ένα βασικό οικονομικό βοήθημα, που επιτρέπει στους πολίτες να ζουν με αξιοπρέπεια, σύμφωνα με τα κοινωνικά πρότυπα. Παρέχεται από το κράτος πρόνοιας σε άτομα, που ζουν κάτω από τα όρια της φτώχειας. Έτσι, δίνεται η δυνατότητα σε όλους τους ανθρώπους να είναι ενεργά άτομα και όχι να ζουν στο περιθώριο. Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός απαιτούν πολιτικές ένταξης αυτών, που είναι άνεργοι ή εργάζονται σε επισφαλείς θέσεις εργασίας. Για παράδειγμα, στο Λουξεμβούργο δεν μπορεί κάποιος να παραιτηθεί ή να απολυθεί από την εργασία του, αν δεν συντρέχουν σοβαροί λόγοι, ενώ στη Σλοβακία, δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην προθυμία των δικαιούχων για εργασία. Αντίθετα από αυτές τις δυο χώρες, στην Ισπανία τα προγράμματα επανένταξης στην εργασία δεν σχετίζονται με την καταβολή E.E.E.

Σύμφωνα με τον Peña-Casas (2006, σελ. 17-18), τα προγράμματα Ε.Ε.Ε. στον ευρωπαϊκό χώρο, έχουν τα ακόλουθα βασικά χαρακτηριστικά:

(α) είναι εγγυημένα και όχι συμμετοχικά, χορηγούνται σε καθολική βάση και δεν παίζουν κανένα ρόλο οι εισφορές των πολιτών στα ασφαλιστικά συστήματα,

(β) είναι ελάχιστα εισοδήματα και λειτουργούν σαν δίκτυ κοινωνικής προστασίας, σύμφωνα με τις εθνικές αντιλήψεις για τις βασικές ανάγκες βιωσιμότητας,

(γ) είναι ένα υποκειμενικό και μη διακριτικό δικαίωμα στην κοινωνική βοήθεια, που σημαίνει ότι δεν χορηγείται αυτόματα, αλλά πρέπει να ζητηθεί από το δικαιούχο, ενώ το ύψος του επιδόματος καθορίζεται από το νόμο, με τρόπο ισότιμο για όλους τους δικαιούχους και

(δ) καταβάλλεται ανάλογα με τους πόρους των δικαιούχων, ένα χρηματικό ποσό, το οποίο δεν υπερβαίνει το ελάχιστο δεδομένο.

Ο σκοπός όλων των προγραμμάτων Ε.Ε.Ε., που έχουν σχεδιαστεί, είναι η αντιμετώπιση της ακραίας φτώχειας και της κοινωνικής εξαθλίωσης. Η Ε.Ε., όπως και όλοι οι διεθνείς οργανισμοί, τονίζουν ότι τα προγράμματα Ε.Ε.Ε. πρέπει να διασφαλίζουν ένα ελάχιστο επίπεδο εισοδήματος, που θα επιτρέπει να ζουν όλοι αξιοπρεπώς. Έχει υποστηριχτεί, ότι «η εγγύηση κάποιων ελαχίστων πόρων είναι πλέον μέρος του αναπτυσσόμενου ‘Ευρωπαϊκού κοινωνικού υποδείγματος’» (Saraceno, 2002).

Στα κράτη μέλη της Ε.Ε., είναι νομοθετημένη η εγγραφή των ατόμων στα κέντρα εύρεσης εργασίας. Κατά κανόνα, κάθε υποψήφιος δικαιούχος για παροχές κοινωνικής βοήθειας, θα πρέπει είτε να αναζητά ενεργά εργασία, είτε να είναι διαθέσιμος για οποιαδήποτε εργασία. Βασικό τους μέλημα είναι η απόκτηση εισοδήματος μέσα από την εργασία. Από την υποχρέωση αυτή απαλλάσσονται τα άτομα, που δεν είναι ικανά για εργασία. Στις περιπτώσεις που αποτυγχάνει η αναζήτηση για εργασία, τα περισσότερα κράτη προβλέπουν παρακολούθηση προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης. Ακόμη, στα περισσότερα κράτη υπάρχει νομοθετημένη επιβολή κυρώσεων, για τους κατ’ επιλογή ανέργους. Στην Κύπρο και στην Δανία, η άρνηση συμμετοχής σε προγράμματα κατάρτισης ή η απόρριψη θέσης εργασίας, σημαίνει τη διακοπή της βοήθειας. Στην Ουγγαρία, τερματίζεται αυτόματα το δικαίωμα στις παροχές, όταν ο πολίτης διαγραφεί από το μητρώο αναζήτησης

εργασίας. Σε κάποια άλλα κράτη μέλη της ΕΕ, παρέχονται οικονομικά κίνητρα σε εργοδότες που προσλαμβάνουν άτομα, που λαμβάνουν το επίδομα, όπως επίσης δίνεται επιδότηση στους ιδιοκτήτες επιχειρήσεων, που απασχολούν δικαιούχους Ε.Ε.Ε.

Για να λάβει κάποιος το Ε.Ε.Ε. στα κράτη-μέλη της Ε.Ε., υπάρχουν κάποιες προϋποθέσεις και αυτές είναι:

- Η Ιθαγένεια. Όσον αφορά την ιθαγένεια, τα κράτη μέλη της Ε.Ε. που χορηγούν το Ε.Ε.Ε., μπορούν να χωριστούν σε τρεις κατηγορίες. Στην πρώτη κατηγορία υπάγονται οι χώρες που χορηγούν το Ε.Ε.Ε. μόνο στους πολίτες τους. Απαραίτητη, λοιπόν, προϋπόθεση είναι η εθνικότητα. Οι χώρες είναι η Αυστρία, η Γαλλία, η Μάλτα και η Δανία. Μία άλλη κατηγορία, είναι αυτή που οι χώρες καλύπτουν και τους αλλοδαπούς, υπό τη προϋπόθεση να μένουν μόνιμα στην επικράτειά τους. Σ αυτή τη κατηγορία ανήκουν η Φινλανδία, το Λουξεμβούργο, η Ισπανία, η Νορβηγία, η Βουλγαρία, η Ολλανδία, η Πορτογαλία, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Εσθονία, η Λιθουανία, η Πολωνία, η Ρουμανία, η Σλοβακία, η Σλοβενία και η Σουηδία. Ενώ στην τρίτη κατηγορία, ανήκουν χώρες όπως η Ιρλανδία και η Κύπρος.

- Η Κατοικία. Στις περισσότερες χώρες της Ε.Ε., προβλέπεται ως απαραίτητη προϋπόθεση η κατοικία στη χώρα, για να υπαχθεί κάποιος στο σύστημα του Ε.Ε.Ε.. Στη Σουηδία, οι δικαιούχοι πρέπει να διαθέτουν άδεια παραμονής, ενώ στο Ηνωμένο Βασίλειο αρκεί μόνο η παρουσία τους στη χώρα. Οι δυο αυτές χώρες είναι οι μόνες εξαιρέσεις. Σε άλλες χώρες, οι δικαιούχοι πρέπει να είναι μόνιμοι κάτοικοι για κάποιο χρονικό διάστημα. Σε άλλες χώρες, γίνεται αναφορά στην ύπαρξη της μόνιμης κατοικίας, χωρίς όμως να προσδιορίζεται η χρονική διάρκεια.

- Η Ηλικία. Άλλη μια βασική προϋπόθεση είναι η ηλικία. Υπάρχουν πολλές διαφορές μεταξύ των χωρών, όσον αφορά την πρόσβαση στο Ε.Ε.Ε.. Χώρες όπως η Αυστρία, η Δανία, η Φινλανδία, η Γερμανία, η Νορβηγία, η Σουηδία, η Κύπρος, η Βουλγαρία, η Εσθονία, η Λετονία, η Λιθουανία, η Τσεχική Δημοκρατία, καθώς και η Σλοβακία, δεν έχουν καμία προϋπόθεση ως προς το όριο ηλικίας, για την πρόσβαση στην πολιτική του εγγυημένου εισοδήματος. Σε κάποιες άλλες χώρες, προβλέπεται ελάχιστο όριο ηλικίας, προκειμένου κάποιος να υπαχθεί στο μέτρο του Ε.Ε.Ε.

Σχετικά με λοιπά χαρακτηριστικά των προγραμμάτων Ε.Ε.Ε., διακρίνονται τα εξής πρότυπα, στην Ε.Ε.

1.3.1.1 Το Γερμανικό Μοντέλο

Η Γερμανία θεωρείται η χώρα με τη μεγαλύτερη οικονομική ανάπτυξη στην Ε.Ε. και με μεγάλη παράδοση στην εφαρμογή κοινωνικών πολιτικών. Δημόσιος και ιδιωτικός τομέας συμβάλλουν παράλληλα στην εφαρμογή των πολιτικών του κοινωνικού κράτους. Το επίδομα υπολογίζεται σύμφωνα με τις ανάγκες και τα χαρακτηριστικά, που έχουν τα νοικοκυριά. Ο υπολογισμός για την καταβολή του επιδόματος περιλαμβάνει τα ακόλουθα στοιχεία:

- (α) ολόκληρο συντελεστή επιδότησης για τον οικογενειάρχη,
- (β) ολόκληρο συντελεστή επιδότησης για ενήλικες στην οικογένεια,
- (γ) κατ' αποκοπή συντελεστή επιδότησης για κάθε ανήλικο παιδί,
- (δ) αύξηση της αποζημίωσης για δικαιούχους σε ειδικές καταστάσεις,
- (ε) δαπάνες ενοικίου και θέρμανσης και
- (στ) διάφορες πρόσθετες ενισχύσεις.

Το ποσό του επιδόματος, υπολογίζεται σύμφωνα με:

- (α) τις βασικές ανάγκες: τρόφιμα, είδη ένδυσης, ενοίκιο, ηλεκτρικό ρεύμα, νερό, φυσικό αέριο, το κόστος των επισκευών και το κόστος δραστηριοτήτων αναψυχής,
- (β) τις δευτερεύουσες ανάγκες: στα επιδόματα των βασικών αναγκών προστίθενται και επιδόματα για συγκεκριμένες ανάγκες ειδικών ομάδων του πληθυσμού,
- (γ) τις ειδικές ανάγκες,
- (δ) τα έξοδα κατοικίας και
- (ε) την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, για μακροχρόνια φροντίδα μελών της οικογένειας.

1.3.1.2 Το Ιταλικό Μοντέλο

Η Ιταλία είναι ο βασικός εκπρόσωπος του μοντέλου του ευρωπαϊκού νότου. Το κράτος της κοινωνικής πρόνοιας είναι διαιρεμένο σε πολλά προγράμματα κοινωνικής προστασίας. Γενικά, όλοι οι πολίτες έχουν δικαίωμα στο σύστημα της υγειονομικής

περίθαλψης. Δεν υφίσταται κάποιο επίδομα βασικού εισοδήματος, ούτε άλλα προγράμματα Ε.Ε.Ε., ενώ η φτώχεια είναι από τα υψηλότερα ποσοστά της Ε.Ε. και είναι το μοναδικό κριτήριο για την ένταξη του ατόμου στα προγράμματα βοήθειας. Το ποσό της βοήθειας, που δικαιούνται οι Ιταλοί πολίτες, υπολογίζεται με βάση τη διαφορά, που προκύπτει από το διαμορφωμένο ποσό του ορίου φτώχειας και το μηνιαίο εισόδημα του αιτούντος.

1.3.1.3 Το Μοντέλο στο Ηνωμένο Βασίλειο

Στο Ηνωμένο Βασίλειο, η κοινωνική προστασία χρονολογείται από το 1942. Το σύστημα της κοινωνικής προστασίας είναι άρτια συνδεδεμένο με κοινωνικές υπηρεσίες, αλλά και με την αγορά εργασίας (Bradshaw & Bennett 2009, σελ 3). Δικαιούχοι μπορεί να είναι άτομα άνω των 16 ετών και έως 64 ετών, που δεν είναι εγγεγραμμένοι ως άνεργοι, είτε έχουν πολύ χαμηλό ή καθόλου εισόδημα, είτε εργάζονται σε καθεστώς υποαπασχόλησης. Λαμβάνεται υπόψη το σύνολο της ακίνητης και κινητής περιουσίας και τα διάφορα εισοδήματα του δικαιούχου και του/ης συντρόφου του, ενώ εξαιρείται ρητώς η κύρια κατοικία. Οι δικαιούχοι έχουν δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και δικαιούνται και επίδομα ενοικίου.

1.3.1.4 Το Σουηδικό Μοντέλο

Η προνοιακή πολιτική, που ασκεί το Σουηδικό κράτος, γίνεται με βάση το άτομο και όχι το νοικοκυριό. Η διασφάλιση ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης, γίνεται μέσω της παροχής ενός επαρκούς κατώτατου εισοδήματος. Σε κάθε νοικοκυριό, του οποίου το εισόδημα υπολείπεται του προβλεπόμενου ορίου και πληροί τα ισχύοντα κριτήρια, δύναται να χορηγηθούν κοινωνικά επιδόματα. Το χορηγούμενο ποσό υπολογίζεται περίπου στο 60% του διάμεσου εισοδήματος. Οι άνεργοι λήπτες του εισοδήματος οφείλουν πλέον να ψάχνουν για δουλειά ενεργά ή και να συμμετέχουν σε επιμορφωτικά προγράμματα, συνδεδεμένα με την αγορά εργασίας, αν επιθυμούν να συνεχιστεί η χορήγηση. Το ύψος του βοηθήματος κοινωνικής πρόνοιας εξαρτάται από τις ανάγκες του ενδιαφερόμενου και από τη σύνθεση της οικογένειάς του.

1.4 Ελλάδα: Πως φθάσαμε στο Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα

Ιστορικά για πρώτη φορά, μορφή κοινωνικής προστασίας των πολιτών εμφανίστηκε, με την ίδρυση του Βασιλείου της Ελλάδος. Κάλυπτε μόνο τους δημοσίους

υπαλλήλους και τους αξιωματικούς του στρατού, καθώς και μερικά επαγγέλματα υψηλού κινδύνου, όπως οι ναυτικοί και οι μεταλλωρύχοι. Μέχρι το 1922, τα ταμεία Κοινωνικής Ασφάλισης αριθμούσαν μόλις 10.000 μέλη. Το 1934, με την ίδρυση του Ιδρύματος Κοινωνικής Ασφάλισης (Ι.Κ.Α.), επεκτείνεται η υποχρεωτική ασφάλιση για όλους τους μισθωτούς του ιδιωτικού τομέα, παρέχοντάς τους συνταξιοδοτική και ασφαλιστική κάλυψη. Το 1954, δημιουργήθηκε ο Οργανισμός Απασχολήσεως και Ασφαλίσεως Ανεργίας, ο οποίος το 1969, μετονομάστηκε σε Οργανισμό Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού (Ο.Α.Ε.Δ.). Το 1961, επεκτάθηκε ο θεσμός για την υποχρεωτική ασφάλιση των αγροτών, με την ίδρυση του Οργανισμού Γεωργικών Ασφαλίσεων (Ο.Γ.Α.). Την ίδια περίοδο, εμφανίζονται οι πρώτες οικονομικές ενισχύσεις σε ευάλωτες ομάδες πληθυσμού (τυφλοί, ορφανά). Το 1966, θεσμοθετείται το Επίδομα Κοινωνικής Αλληλεγγύης Συνταξιούχων (Ε.Κ.Α.Σ.). Μετά το 1981, τα κατώτατα ημερομίσθια αυξήθηκαν κατά 40%, «συμπαρασύροντας» σε μεγάλη αύξηση τις κατώτατες συντάξεις και τα επιδόματα. Διπλασιάστηκαν οι βασικές συντάξεις του Ο.Γ.Α. και θεσμοθετήθηκε βασική σύνταξη για την αγρότισσα. Δημιουργήθηκαν επικουρικά ταμεία και καθιερώθηκε η «σύνταξη ανασφάλιστων υπερηλίκων», για άτομα ηλικίας άνω των 68 ετών. Την περίοδο 2001-05, εισήχθησαν από την Ε.Ε. Εθνικά Σχέδια Δράσης, με τα οποία καθιερώθηκαν νέες παροχές για την κοινωνική ενσωμάτωση, αλλά αποκλείστηκε η υιοθέτηση προγράμματος Ε.Ε.Ε. Πρόκειται για πολιτική επιλογή, γιατί η εφαρμογή του Ε.Ε.Ε. γίνεται εμφανώς στη βάση κριτηρίων επιλεκτικότητας και εκτιμήθηκε τότε ότι θα έχει πολιτικό κόστος. Η ερμηνεία αυτή, βέβαια, είναι υποκειμενική, γιατί δεν προσκομίζουμε υποστηρικτικά στοιχεία. Υποκειμενική είναι και η ακόλουθη, για τον ίδιο, αλλά προτείνουμε και τις δύο, γιατί φαίνεται να έχουν μια εσωτερική λογική, στα πλαίσια του πελατειακού κράτους, όπως περιγράφεται από τον Ferrera (1996). Παρότι, δηλαδή, οι ακολουθούμενες πολιτικές δεν είχαν καθολικό χαρακτήρα, η πολυπλοκότητα των ρυθμίσεων, οι διαρκείς τροποποιήσεις και προσαρμογές και η γενική ασάφεια, φαίνεται ότι διευκόλυνε τις πολιτικές δυνάμεις να ικανοποιούν όλες τις πλευρές του εκλογικού σώματος. Αυτούς που προτιμούν τον καθολικό χαρακτήρα της κοινωνικής πολιτικής, αλλά και όσους προτιμούν ύπαρξη κριτηρίων, στη χορήγηση κοινωνικών ωφελημάτων.

Ας δούμε μερικά χαρακτηριστικά, για να γίνει αντιληπτή η πολυπλοκότητα και η ασάφεια του όλου πλέγματος της κοινωνικής προστασίας. Οι συνταξιούχοι με επαρκή ασφαλιστικά δικαιώματα, καλύπτονται από τα ταμεία τους. Όσοι από αυτούς

δεν μπορούν να εξασφαλίσουν συνταξιοδοτικό δικαίωμα, λαμβάνουν τη σύνταξη του υπερήλικα. Από το 1982, ξεκίνησε να ισχύει στην Ελλάδα η σύνταξη των ανασφάλιστων υπερηλίκων. Είναι το μοναδικό πρόγραμμα στη χώρα μας, που παρέχει ένα χαμηλό «Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα». Απευθύνεται σε άτομα ηλικίας άνω των 65 ετών, που δεν συνταξιοδοτούνται από κανένα ταμείο. Το ποσό που λαμβάνουν είναι ίσο με το ύψος της βασικής σύνταξης του Ο.Γ.Α. Η χρηματοδότηση του προγράμματος γίνεται από τον κρατικό προϋπολογισμό (Σακελλαρόπουλος 1999).

Το σύστημα κύριας συνταξιοδότησης των αγροτών από τον Ο.Γ.Α., μέχρι και το 1997, που άλλαξε το σύστημα χρηματοδότησης, στηριζόταν στη χρήση μη ανταποδοτικών παροχών και μπορεί να θεωρηθεί μια μορφή εθνικής σύνταξης, περιορισμένης όμως εμβέλειας, αφού απευθύνεται μόνο σε μια συγκεκριμένη κατηγορία ηλικιωμένων (Σακελλαρόπουλος 1999, Αμίτσης 2001, Ματσαγγάνης 2004). Τυπικά, εξασφάλιζε ένα ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα για τους αγρότες, ουσιαστικά, όμως, το χαμηλό ύψος των ενιαίων παροχών της σύνταξης Ο.Γ.Α., σε καμία περίπτωση δεν ανταποκρινόταν στις πραγματικές ανάγκες των δικαιούχων. Για το λόγο αυτό, το 1987 συστάθηκε κλάδος πρόσθετης ασφάλισης των αγροτών, όπου με τη καταβολή ασφαλιστικών εισφορών από τους ενδιαφερόμενους, λαμβάνουν και επικουρική, εκτός της βασικής σύνταξης. Το 1997, καταργήθηκε ο κλάδος πρόσθετης ασφάλισης και συστάθηκε κλάδος κύριας ασφάλισης αγροτών. Έτσι, από το 1997, η σύνταξη του Ο.Γ.Α. έχει ανταποδοτικό χαρακτήρα και δεν μπορεί να θεωρηθεί πλέον ως ένας μηχανισμός εξασφάλισης ελαχίστων ορίων συντήρησης, έστω και περιορισμένης εμβέλειας. Το 1996, με την εισαγωγή του Ε.Κ.Α.Σ., που χορηγείται από το ταμείο της κύριας ασφάλισης, απ' όπου συνταξιοδοτείται ο δικαιούχος, δεν το δικαιούνται οι συνταξιούχοι του Ο.Γ.Α., που η σύνταξή τους δεν είναι ανταποδοτική.

Τα κατώτατα όρια συντάξεων, αποτελούν «σύνθετη κοινωνική παροχή», που στοχεύουν στην κάλυψη ατόμων, που δεν θεμελιώνουν δικαιώματα σε επαρκείς παροχές, από το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. «Στην ιστορική του εξέλιξη, ο θεσμός των κατωτάτων ορίων λειτούργησε ως δικλείδα ασφαλείας, για τα άτομα που δεν συμπληρώνουν τις προϋποθέσεις (ημέρες ασφάλισης και αντίστοιχες εισφορές), για λήψη σύνταξης ανταποδοτικού τύπου. Αμβλύθηκαν, έτσι, οι ανταποδοτικές διαστάσεις του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, προς όφελος των εργαζομένων εκείνων, που δεν θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν με τις εισφορές τους τη χορήγηση μιας αξιοπρεπούς παροχής, από τους ασφαλιστικούς φορείς»

(Σακελλαρόπουλος 1999, σελ. 551). Ο θεσμός αυτός εξυπηρετεί δυο βασικές επιδιώξεις (Σακελλαρόπουλος 1999, σελ. 553-554, Αμίτσης 2001):

(α) Την αναβάθμιση του επιπέδου προστασίας, για τους ασφαλισμένους που αδυνατούν να θεμελιώσουν γνήσια συνταξιοδοτικά δικαιώματα, στη βάση ενός ορισμένου χρόνου ασφάλισης και της καταβολής αντιστοίχων εισφορών. Πιο συγκεκριμένα, τους δίνεται το δικαίωμα να λάβουν τη κατώτατη σύνταξη, η οποία είναι υψηλότερη από αυτή που θα προέκυπτε, από τις καταβαλλόμενες εισφορές των ασφαλισμένων αυτών.

(β) Την εξασφάλιση ενός αξιοπρεπούς επιπέδου για τους ασφαλισμένους, που δεν θεμελιώνουν επαρκή συνταξιοδοτικά δικαιώματα.

Παρόλα αυτά, οι μηχανισμοί κατοχύρωσης ελαχίστων ορίων, δεν αφορούν άτομα που συμμετέχουν στην παραγωγική διαδικασία. Ενεργοποιούνται με την εμφάνιση ασφαλιστικών κινδύνων και όχι απλά με την έλλειψη πόρων. Με τα επικουρικά, δε, προγράμματα, αποδεικνύεται ότι ο Έλληνας νομοθέτης δεν είχε επιλέξει ένα γενικό μοντέλο προστασίας, για κάθε άτομο χωρίς επαρκείς πόρους συντήρησης. Η προνοιακή προστασία, μέσω της τεχνικής χορήγησης χρηματικών παροχών, περιορίζεται σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού, που εμφανίζουν τυποποιημένα χαρακτηριστικά (Αμίτσης 2001). Πάντως, οι αναπηρικές συντάξεις, όπως και οι συντάξεις αντιστασιακών, με τις μέχρι πρότινος καταχρήσεις στη χορήγησή τους, αποτέλεσαν σημαντικό εργαλείο κατά της φτώχειας (Ματσαγγάνης 2004, σελ. 62).

Το 1992 θεσμοθετήθηκαν τρία πολυτεχνικά επιδόματα (επίδομα τρίτου παιδιού, πολυτεχνικό επίδομα και ισόβια σύνταξη πολύτεκνης μητέρας), τα οποία αφορούσαν την προστασία των οικογενειών με παιδιά. Χρηματοδοτούνταν από τον κρατικό προϋπολογισμό και διατίθονταν από τον Ο.Γ.Α. Πέρα από αυτά, υπήρχαν προγράμματα για τα απροστάτευτα παιδιά, τις ανασφάλιστες γυναίκες σε κατάσταση μητρότητας, όπως και παροχές σε οικογένειες ή άτομα, που αντιμετώπιζαν βιοποριστικά προβλήματα. Επιπλέον, υπήρξαν και τα ανταποδοτικά οικογενειακά επιδόματα, όπως το επίδομα τρίτου παιδιού, για όλες τις οικογένειες με τρίτο παιδί, ηλικίας έως 6 ετών, ανεξαρτήτως εισοδήματος (Ματσαγγάνης 2004, σελ. 65).

Την ίδια περίοδο, ξεκίνησε να δίδεται το πολυτεχνικό επίδομα, σε οικογένειες με τέσσερα ή περισσότερα παιδιά. Το επίδομα αυτό, από το 2002 και μετά,

χορηγούνταν σε όλες τις οικογένειες, ανεξαρτήτως εισοδήματος και το ύψος του καθοριζόταν από τον αριθμό των άγαμων παιδιών, ηλικίας έως 23 ετών. Η ισόβια σύνταξη πολύτεκνης μητέρας, καταβαλλόταν σε μητέρες τεσσάρων ή περισσότερων παιδιών, που δεν ήταν πλέον επιλέξιμες για το μηναίο πολυτεκνικό επίδομα, λόγω ηλικίας. Παρόλο που ονομάστηκε ισόβια σύνταξη, ουσιαστικά πρόκειται για προνοιακό επίδομα, προς αναγνώριση της συμβολής των εν λόγω γυναικών στη μείωση της έντασης της δημογραφικής γήρανσης της Ελλάδος (Ματσαγγάνης 2004, σελ. 66).

Τα άτομα με ανεπαρκείς πόρους συντήρησης, καλύπτονταν, ως προς την περίθαλψη και τη στέγασή τους, με ειδικά συμπληρωματικά προγράμματα. Σε αυτή την κατηγορία υπάγονται τα προγράμματα, που επιτρέπουν την κάλυψη των αναγκών περίθαλψης και στέγασης των ατόμων, με ανεπαρκείς πόρους διαβίωσης. Ο νόμος 57/1973, προβλέπει την κάλυψη νοσηλευτικής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης κάθε ατόμου, που βρίσκεται σε κατάσταση 'οικονομικής αδυναμίας'. Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 6 προβλέπει τη δωρεάν περίθαλψη των ατόμων, που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του (Αμίτσης 2001, σελ. 132-133). Οι παροχές περιλαμβάνουν: (α) πλήρη νοσηλεία των ασθενών σε κλίνες της Γ' θέσης, (β) εξέταση στα εξωτερικά ιατρεία των νοσοκομείων, (γ) διενέργεια παρακλινικών εξετάσεων και (δ) χορήγηση φαρμάκων.

Τον Ιανουάριο του 2009, η Ελληνική κυβέρνηση αντιμετώπισε μεγάλο πρόβλημα στην αναχρηματοδότηση του χρέους της. Η πιστοληπτική της ικανότητα υποβαθμίστηκε, με αποτέλεσμα την αύξηση των επιτοκίων δανεισμού της. Στις 3 Μαΐου 2010, η Ελληνική κυβέρνηση αιτήθηκε 80 δισεκατομμύρια ευρώ από τις υπόλοιπες (15) χώρες του Ευρώ και 30 δισεκατομμύρια από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (Δ.Ν.Τ.), υπό όρους. Ακολούθησαν μεγάλες θεσμικές αλλαγές στην αγορά εργασίας, την υγεία και το συνταξιοδοτικό σύστημα. Στο χώρο της Κοινωνικής Ασφάλισης, οι εισφορές αυξήθηκαν, ενώ αντίστοιχα οι επιχορηγήσεις του κρατικού προϋπολογισμού μειώθηκαν. Οι συνταξιοδοτικές δαπάνες περιορίστηκαν αρκετά, όπως και οι παροχές πρόνοιας.

Τον Ιανουάριο του 2015, με το νόμο 4320/2015, θεσμοθετήθηκαν μέτρα για ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού, με κριτήρια επιλεκτικότητας. Σε άτομα και οικογένειες, που βρίσκονταν σε κατάσταση ένδειας, δόθηκε δωρεάν ποσότητα ηλεκτρικού ρεύματος για την κύρια κατοικία τους, έως 300 kWh μηνιαίως. Δόθηκε επίδομα ενοικίου σε άτομα και οικογένειες, που βρίσκονταν σε κατάσταση ακραίας

φτώχειας και δεν είχαν δυνατότητα στέγασης σε ιδιόκτητο ακίνητο. Χορηγήθηκε επίδομα σίτισης σε άτομα και οικογένειες, που βρίσκονταν σε δυσμενή οικονομική κατάσταση, λαμβάνοντας υπ' όψη το συνολικό εισόδημα των δικαιούχων. Από το Φεβρουάριο του 2017, τα επιδόματα αυτά σταμάτησαν να υφίστανται, με την ενσωμάτωσή τους στο «Κοινωνικό εισόδημα αλληλεγγύης».

Συμπερασματικά, οι πολιτικές για την κοινωνική προστασία, χαρακτηρίστηκαν από την άνιση αντιμετώπιση των διαφόρων ομάδων, τόσο μεταξύ τους, όσο και μεταξύ των ατόμων της κάθε ομάδας. Το δε ύψος των παροχών, δεν εξασφάλιζε ένα ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο στους δικαιούχους, με αποτέλεσμα την απουσία ενός αποτελεσματικού «δικτιού ασφαλείας». Θεωρητικά, η αποτελεσματικότητα θα μπορούσε να βελτιωθεί, μέσω ενός ενιαίου προγράμματος Ε.Ε.Ε.

Η πιλοτική εφαρμογή του Ε.Ε.Ε. ξεκίνησε το 2014, για να επεκταθεί αργότερα σε πανελλήνια εφαρμογή, με την ονομασία 'Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης' (Κ.Ε.Α.). Η πρόταση για την εφαρμογή του Ε.Ε.Ε. έγινε από το Δ.Ν.Τ., το Μάρτιο 2012. Το πρόγραμμα ονομάστηκε τότε «Κοινωνικό Εγγυημένο Εισόδημα» και ξεκίνησε η πιλοτική εφαρμογή του σε 13 Δήμους της χώρας, με εξαμηνιαία διάρκεια (Νοέμβριος 2014). Είχε ως στόχο την οικονομική ενίσχυση, χωρίς την προϋπόθεση κινήτρων επανένταξης των απόρων στην κοινωνία. Το ύψος της εισοδηματικής ενίσχυσης ήταν ίσο με τη διαφορά μεταξύ του εισοδηματικού ορίου, που αντιστοιχούσε στο νοικοκυριό και του «εισοδήματος αναφοράς» του νοικοκυριού (Ματσαγγάνης και Λεβέντη, 2012).

Η Α' φάση του προνοιακού προγράμματος «Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης», εφαρμόστηκε, με την υπ' αριθ. Κ.Υ.Α. Δ23/οικ.30299/2377/2016 (ΦΕΚ Β' 2089/2016), σε 30 δήμους της επικρατείας, με ημερομηνία έναρξης 14/7/2016 και λήξης στις 31/12/2016. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα απευθύνθηκε σε άτομα και νοικοκυριά, που βρίσκονταν σε κατάσταση ακραίας φτώχειας. Λειτουργήσε συμπληρωματικά, με τις ήδη εφαρμοζόμενες πολιτικές αντιμετώπισης της ακραίας φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Η επέκταση του Κ.Ε.Α. σε όλους τους δήμους της χώρας, θεσμοθετήθηκε με το Νόμο για τον «Εθνικό Μηχανισμό Συντονισμού, Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Πολιτικών Κοινωνικής Ένταξης και Κοινωνικής Συνοχής. Ρυθμίσεις για την Κοινωνική Αλληλεγγύη και Εφαρμοστικές Διατάξεις του ν.

4387/2016 (Α' 85)», του Υπουργείου Εργασίας, που ψηφίστηκε στη Βουλή και δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (ΦΕΚ 138B 24/1/2017).

Τα πρώτα στατιστικά στοιχεία, μετά την πανελλαδική εφαρμογή του Κ.Ε.Α. (Φεβρουάριος 2017), δείχνουν ότι έως και 31/5/2017 είχαν εγκριθεί 222.515 αιτήσεις, με συνολικό προϋπολογιζόμενο ποσό πληρωμής 49.133.994,96 ευρώ, για το Μάιο 2017. Ο πληθυσμός που καλύφτηκε, ήταν 508.304 άτομα.

Στην Ελλάδα, το Κ.Ε.Α. συμπληρώνει το αρχικό εισόδημα των δικαιούχων, ώστε αυτό να μην υπολείπεται ενός καθορισμένου ορίου. Πιο συγκεκριμένα, το σχετικό επίδομα (δηλ. η χρηματική ενίσχυση, που χορηγείται στο πλαίσιο του προγράμματος), ισούται με τη διαφορά του εισοδήματος αναφοράς των δικαιούχων από το εγγυημένο ποσό, που αντιστοιχεί στο νοικοκυριό (Ματσαγγάνης και Λεβέντη, 2012). Ο καθορισμός του ελαχίστου ορίου διαβίωσης, που εγγυάται η Πολιτεία, είναι θέμα επιλογής. Γενικά, το σχετικό ποσό δεν μπορεί παρά να είναι χαμηλό, αφενός για λόγους δημοσιονομικού ρεαλισμού και αφετέρου για λόγους διατήρησης των κινήτρων για εργασία, με την έννοια ότι δεν θα πρέπει να συμφέρει τους δικαιούχους να εισπράττουν την εγγύηση, αντί να εργάζονται με τον κατώτατο μισθό (Ματσαγγάνης και Λεβέντη, 2012).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΥΠΑΡΞΗ ΠΡΟΝΟΙΑΚΟΥ ΣΤΙΓΜΑΤΟΣ ΑΠΟ ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΕΠΙΔΟΜΑ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ

Πριν την παρουσίαση της εμπειρικής μας έρευνας, θεωρήσαμε ότι για τη βαθύτερη κατανόηση ενός προγράμματος Ε.Ε.Ε., πρέπει να παρουσιαστούν εδώ συνοπτικά κάποιες απόψεις, για το πώς θα μπορούσε να εφαρμοστεί αποτελεσματικά ένα πρόγραμμα Ε.Ε.Ε., με δεδομένη την ιδιομορφία της Ελληνικής περίπτωσης. Οι απόψεις αυτές είχαν διατυπωθεί πριν την εφαρμογή του Κ.Ε.Α. και θεωρούμε ότι είναι διαφωτιστικές, για το εφαρμοζόμενο πρόγραμμα.

2.1 Προς ένα αποτελεσματικό πρόγραμμα Ελαχίστου Εγγυημένου Εισοδήματος στην Ελλάδα

Έχει υποστηριχθεί, ότι η εφαρμογή ενός ενιαίου προγράμματος Ε.Ε.Ε., θα πρέπει να συνδυάζει οικονομική ενίσχυση-στήριξη, δηλαδή να μην εξαντλείται στην παροχή οικονομικής ενίσχυσης, αλλά να περιλαμβάνει και δράσεις κοινωνικής ενσωμάτωσης και προώθησης ίσων ευκαιριών. Υπό αυτή την έννοια, το Ε.Ε.Ε. δεν θα λειτουργεί ως ανεξάρτητο μέτρο, αλλά ως συμπληρωματικό των μέτρων στις υπάρχουσες πολιτικές Κοινωνικής Πρόνοιας. Γενικότερα, η ορθή εφαρμογή του προϋποθέτει την πλαισίωση του από ένα σύνολο κοινωνικών υπηρεσιών, η ύπαρξη των οποίων θα συντελέσει στη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου και αποτελεσματικού μηχανισμού κοινωνικής στήριξης. Μέσω του ολοκληρωμένου προγράμματος κοινωνικής υποστήριξης, όχι μόνο θα δίνεται η δυνατότητα στους δικαιούχους να έχουν ελάχιστο εισόδημα, αλλά και θα απολαμβάνουν στοιχειώδη κοινωνικά αγαθά. Με αυτό τον τρόπο, θα βελτιωθεί η ποιότητα ζωής τους και επιπλέον θα υπάρξει ουσιαστική συμβολή στη μείωση των ανισοτήτων, στην ενίσχυση της συνοχής στην τοπική κοινωνία και στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού (Ματσαγγάνης 2004, σελ. 185-189).

Βασικά στοιχεία ενός προγράμματος Ε.Ε.Ε., είναι τα ακόλουθα:

- Προβλεπόμενο εγγυημένο ποσό. Είναι το ποσό του κατωτάτου ορίου διαβίωσης, που ορίζει η Πολιτεία, το οποίο προσαυξάνεται, ανάλογα με τον αριθμό και την ηλικία των μελών του νοικοκυριού.

- Εισόδημα αναφοράς. Είναι το εισόδημα, που λαμβάνεται υπόψη για τον υπολογισμό της χρηματικής ενίσχυσης, το οποίο προκύπτει μετά από αφαίρεση ενός ποσοστού αμοιβών του εισοδήματος των δικαιούχων από την εργασία, ώστε να μην μηδενίζεται το κίνητρο για εργασία.
- Διάμεσο εισόδημα. Το διάμεσο εισόδημα ενός πληθυσμού, είναι το εισόδημα του προσώπου εκείνου, που βρίσκεται στο μέσον της ακολουθίας όλων των μελών του πληθυσμού. Έτσι, το 50% του πληθυσμού βρίσκεται κάτω από το διάμεσο εισόδημα και το υπόλοιπο 50% βρίσκεται πάνω από το διάμεσο εισόδημα.

Ως εισόδημα αναφοράς, θεωρείται το «καθαρό» οικογενειακό εισόδημα, το οποίο διαμορφώνεται μετά την αφαίρεση των φόρων και των εισφορών Κοινωνικής Ασφάλισης. Έχει υποστηριχθεί, ότι για να αποφευχθεί η «παγίδα φτώχειας» στον καθορισμό του εισοδήματος αναφοράς, θα πρέπει να μη λαμβάνεται υπόψη ένα μέρος των εισοδημάτων από την εργασία (όπως γίνεται και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες). Το ποσοστό απαλλαγής των εισοδημάτων από εργασία, σύμφωνα με τον Ματσαγγάνη, δεν θα πρέπει να ξεπερνά το 20%, για να μην μειώνεται πάρα πολύ το καθαρό οικογενειακό εισόδημα και κατ' επέκταση, να μην αυξάνεται υπερβολικά η οικονομική ενίσχυση, που θα παρέχει το Ε.Ε.Ε. (Ματσαγγάνης 2004, σελ. 138).

Στις χώρες της Ε.Ε., η σχετική φτώχεια ορίζεται ως το ποσοστό του πληθυσμού που ζει με εισόδημα μικρότερο του 60% του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος (median equivalised income), της χώρας. Ειδικότερα: (α) για εισόδημα κάτω του 60% του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος, υπάρχει κίνδυνος φτώχειας και όσοι έχουν τέτοιο εισόδημα, θεωρούνται απειλούμενοι από φτώχεια, άρα το μέγεθος αυτό θεωρείται όριο φτώχειας στην Ε.Ε. και (β) όσοι έχουν εισόδημα κάτω του 50% του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος, θεωρούνται σχετικά φτωχοί στην Ε.Ε. ή φτωχοί κατά τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας και τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης.

Όσοι επιλέγονται να συμμετάσχουν στο πρόγραμμα Ε.Ε.Ε., θα πρέπει το εισόδημα τους να είναι χαμηλότερο από το όριο εγγύησης. Το ποσό της ενίσχυσης να είναι το ποσό της διαφοράς από το όριο εγγύησης και το εισόδημα αναφοράς. Με τον τρόπο αυτό, αφενός δεν επιβαρύνεται ο κρατικός προϋπολογισμός και αφετέρου επιτυγχάνεται μεγαλύτερη συμμετοχή των πολιτών, που έχουν ανάγκη. Το Ε.Ε.Ε. αποτελεί τον «ύστατο δείκτη ασφαλείας». Θα πρέπει, λοιπόν, οι δικαιούχοι, πέρα από την οικονομική ενίσχυση, να υπογράψουν και μια «σύμβαση επανένταξης». Αυτή θα

αφορά επιδοτούμενες θέσεις εργασίας, προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, προγράμματα κοινωνικής εργασίας ή συμμετοχή στην κοινότητα. Όλα αυτά, γιατί το Ε.Ε.Ε. δεν πρέπει να έχει ως μοναδικό στόχο την οικονομική ενίσχυση των ατόμων με ανάγκες, αλλά και την επανένταξη τους, ως ενεργά μέλη στην κοινωνία.

Έχει προταθεί, κάποια από τα ισχύοντα επιδόματα να περικοπούν, για να μπορέσουν έτσι να εξοικονομηθούν πόροι. Το Ε.Ε.Ε. μπορεί να αντικαταστήσει:

(α) Τα επιδόματα προς τους ομογενείς από το εξωτερικό και τους επαναπατριζόμενους Έλληνες και προς τις οικογένειες ή άτομα, που αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα βιοπορισμού, λόγω εκτάκτων και εξαιρετικών γεγονότων.

(β) Το επίδομα ενίσχυσης απροστάτευτων παιδιών.

(γ) Το εφάπαξ ποσό του επιδόματος των ανασφάλιστων γυναικών, σε κατάσταση μητρότητας.

(δ) Την ισόβια σύνταξη πολύτεκνης μητέρας.

(ε) Τη σύνταξη ανασφάλιστων υπερήλικων και όποιο άλλο επίδομα έχει ως σκοπό - λειτουργία να παρέχει οικονομική ενίσχυση, σε άτομα με ανεπαρκείς πόρους.

Ωστόσο, η υλοποίηση ενός γενικού προγράμματος Ε.Ε.Ε., θα πρέπει να λάβει υπόψη ορισμένα ιδιάζοντα χαρακτηριστικά της χώρας μας, όπως η ανεπάρκεια κοινωνικής διοίκησης, η οποία εκφράζεται μέσα από την αδυναμία ελέγχου των πραγματικών εισοδημάτων, λόγω της μεγάλης έκτασης της φοροδιαφυγής, του κατακερματισμού των φορέων που παρέχουν τις ενισχύσεις, της έλλειψης συνεργασίας μεταξύ τους, καθώς και της ελλιπούς ενημέρωσης των δικαιούχων.

Τέλος, έχουν εντοπιστεί διάφορα ζητήματα, σε επίπεδο υλοποίησης ενός προγράμματος Ε.Ε.Ε. στην Ελλάδα και που πρέπει να προσεχθούν, όπως:

(α) Ο έλεγχος των πόρων των αιτούντων, με τον έλεγχο των εισοδηματικών πόρων τους και την αυτοψία των συνθηκών διαβίωσής τους. Στην Ελλάδα, η επαλήθευση αυτών των στοιχείων είναι προβληματική, με αποτέλεσμα την αυξημένη παραοικονομία και τη φοροδιαφυγή

(β) Από την εμπειρία άλλων χωρών, ξέρουμε ότι ο βαθμός ανταπόκρισης των δικαιούχων και ο βαθμός συμμετοχής των ευαίσθητων κοινωνικών ομάδων στο πρόγραμμα και στις κοινωνικές υπηρεσίες, εξαρτάται από την εύκολη πρόσβαση στο

ενημερωτικό υλικό, από την ύπαρξη εμπιστοσύνης των δικαιούχων στους δημοσίους φορείς και από την απλοποίηση της διαδικασίας εφαρμογής του συστήματος

(γ) Η σύνδεση της εισοδηματικής ενίσχυσης, με ενεργητικές πολιτικές κοινωνικής και επαγγελματικής επανένταξης. Οι πολιτικές αυτές στην Ελλάδα παρουσιάζουν αδυναμίες και ανεπάρκειες, αφού χαρακτηρίζονται από αποσπασματικότητα, πρόχειρο σχεδιασμό και χαμηλή ποιότητα, ενώ οι δυνατότητες συμμετοχής των δικαιούχων είναι περιορισμένες και εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τη δυνατότητα πρόσβασης των ατόμων στην πληροφόρηση.

(δ) Το σύστημα διαχείρισης πληροφοριών, για τη σωστή παρακολούθηση της προόδου των κοινωνικών πολιτικών. Ακόμα, η χώρα μας δεν έχει ένα σύγχρονο πληροφοριακό σύστημα, σε όλες τις δημόσιες υπηρεσίες. Επίσης, η διασύνδεση μεταξύ τους δεν είναι ολοκληρωμένη. Η στατιστική παρακολούθηση του προγράμματος, ο έλεγχος της πορείας υλοποίησης του και η διασταύρωση των στοιχείων εισοδήματος, τα οποία δηλώνουν οι δικαιούχοι, επιβάλλουν τη δημιουργία ενός συστήματος διαχείρισης πληροφοριών.

(ε) Ο ευρύτερος διοικητικός μηχανισμός του κράτους. Η Ελλάδα, εξακολουθεί να χαρακτηρίζεται από μια συγκεντρωτική δημόσια διοίκηση, παρ' όλες τις τελευταίες ρυθμίσεις για τη μεταβίβαση αρμοδιοτήτων στους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης Α' και Β' βαθμού. Γενικότερα, διαπιστώνεται αδυναμία συντονισμού των επιμέρους αρμοδίων φορέων και έλλειψη μηχανισμών εφαρμογής και παρακολούθησης των δράσεων.

2.2 Αποχή από κοινωνικά προγράμματα (non take up)

Όπως αναφέρθηκε στην εισαγωγική ενότητα του πρώτου κεφαλαίου, έχει παρατηρηθεί το φαινόμενο του αυτο-αποκλεισμού από κοινωνικά προγράμματα, από δυνητικούς δικαιούχους (πρόβλημα non take up). Η μη ανάληψη προνοιακών επιδομάτων, έχει αποδοθεί (Hernanz, 2004) σε τέσσερις αιτίες:

(α) Στην αβεβαιότητα, ως προς το αποτέλεσμα της αίτησης.

(β) Στο κόστος, όσον αφορά το χρόνο και την προσπάθεια, που απαιτούνται για την κατανόηση των κανόνων υποβολής των αιτημάτων

(γ) Στα έξοδα, για τη συγκέντρωση των αποδεικτικών στοιχείων επιλεξιμότητας, ακόμη και οι διοικητικές καθυστερήσεις και τα σφάλματα

(δ) Στο ψυχολογικό κόστος της αξίωσης, συμπεριλαμβανομένου και του στιγματισμού.

Τα (β) και (γ) ανωτέρω, έχουν να κάνουν με το σχεδιασμό του εκάστοτε προγράμματος και θα είχε ενδιαφέρον να γίνει μια έρευνα προσδιορισμού του σχετικού κόστους (και τυχόν εξόδων) για τους αιτούντες, στην περίπτωση του Κ.Ε.Α. στην Ελλάδα. Στην παρούσα έρευνα, όμως, μας ενδιαφέρει μόνο το (δ).

Σύμφωνα με έρευνα στις Η.Π.Α., έχει παρατηρηθεί ότι πολλοί Αμερικανοί πολίτες παραιτούνται από προνοιακά προγράμματα κατά της φτώχειας, για τα οποία είναι επιλέξιμοι. Αυτό έχει αποδοθεί σε διάφορους παράγοντες, όπως οι διοικητικές απαιτήσεις και οι πολύπλοκες διαδικασίες εγγραφής (Blank και Ruggles, 1996, Moffitt, 1987). Επίσης, στις πιθανές επιπτώσεις στη ζωή των δικαιούχων και ακόμη, στην πιθανή εξάρτησή τους από τα προνοιακά προγράμματα. Οι συμμετέχοντες στα προγράμματα καταπολέμησης της φτώχειας, έχουν έλλειψη ανεξαρτησίας και αυτονομίας. Πέραν των ανωτέρω, το χαμηλό ενδιαφέρον για την αποδοχή των προνοιακών επιδομάτων, έχει αποδοθεί και στη δυσκολία, που αντιμετωπίζουν οι δικαιούχοι, αναμένοντας σε μεγάλες ουρές, υποχρεωμένοι να απαντήσουν σε ερωτήσεις, που αφορούν προσωπικά-οικονομικά τους δεδομένα.

Κυρίαρχο ρόλο σε αυτές τις περιπτώσεις, διαδραματίζει το στίγμα, το οποίο είναι μια ακούσια, απαξιώτικη ιδιότητα, που στερεί από κάποιους το δικαίωμα της κοινωνικής αποδοχής. Μείζονος σημασίας είναι οι συνέπειες, που έχουν τα άτομα αυτά, που παραβιάζουν τους κοινωνικούς κανόνες και τα κανονιστικά πρότυπα, ακόμη και τα τεχνάσματα που υιοθετούν, για να αποκρύψουν τη διαφοροποίησή τους από τα πρότυπα. Τα πρότυπα αφορούν την κοινωνική τάξη, τη θρησκεία, το φύλο, την εθνότητα, ακόμη και την κοινωνική συμπεριφορά. Το στίγμα χρησιμοποιείται ιδιαίτερα, για να καταδείξει άτομα, που διαθέτουν χαρακτηριστικά και στοιχεία διαφοροποίησης από τους υπολοίπους, τα οποία συνοδεύονται από προκαταλήψεις εις βάρος των ατόμων, που εμφανίζουν αυτά τα χαρακτηριστικά.

Ο Rainwater (1982) ισχυρίστηκε ότι ο στιγματισμός των συμμετεχόντων σε κοινωνικά προγράμματα, αποτελεί ειδική περίπτωση στιγματισμού των φτωχών στις Ηνωμένες Πολιτείες. Εκεί, θεωρούν μορφή κοινωνικής απόκλισης το να είναι κανείς φτωχός και αποτελεί πράξη αξιοθαύμαστη και αξιέπαινη το να 'τραβά' κανείς τον

εαυτό του από την ένδεια. Αποτέλεσμα τούτου είναι, πολλά άτομα που έλαβαν δημόσια βοήθεια, να χαρακτηρίζονται οκνηρά, απαισιόδοξα και ηθικά αδύναμα (Rainwater, 1982, Soss, 2000). Ωστόσο, υπάρχουν και ομάδες ατόμων, που δεν τυγχάνουν υποτιμητικών εκτιμήσεων μεταξύ των Αμερικανών, ως προς τη λήψη προνοιακών επιδομάτων, όπως είναι ανύπαντρες μητέρες. Επιπλέον, επειδή οι Αμερικανοί βασίζουν τις εκτιμήσεις τους στη γνώση που έχουν, για την κατάσταση της οικονομίας στη κοινότητα τους, δεν στιγματίζουν έναν άνεργο ως άεργο, όταν πράγματι δεν υπάρχουν θέσεις εργασίας στην κοινότητα (Conover και συν., 1987).

2.3 Εμπειρική έρευνα για τον εντοπισμό προνοιακού στίγματος στην Ελληνική κοινωνία

Όπως προαναφέραμε, θεωρήσαμε ότι έχει θεωρητικό και πρακτικό ενδιαφέρον, να διερευνηθεί αν υφίσταται προνοιακό στίγμα στην Ελληνική κοινωνία, γιατί η ύπαρξή του θα επηρεάζει την αποτελεσματικότητα του Κ.Ε.Α. Προς τούτο, υιοθετήσαμε την εννοιολόγηση και λειτουργικοποίηση του προνοιακού στίγματος, από σχετική έρευνα στις Η.Π.Α. (Stuber και Schlesinger, 2006). Συγκεκριμένα, ο προνοιακός στιγματισμός, χαρακτηριστικό βαθιά απαξιωτικό από δεδομένη κοινωνία, που προκύπτει λόγω μακροχρόνιας εξάρτησης από προνοιακά προγράμματα καταπολέμησης της φτώχειας, με κριτήρια επιλεκτικότητας (means-tested), έχει δύο διαστάσεις:

(α) Το στίγμα ταυτότητας, το οποίο αναφέρεται στην ανησυχία του ατόμου για την πιθανή προσκόλληση από άλλους μιας αρνητικής ‘ετικέτας’ σε αυτό, που θα φέρει σε όλη του τη ζωή, αν συμμετάσχει σε προνοιακά προγράμματα. Σημειωτέων, συχνά τα προγράμματα αυτά απευθύνονται και σε άτομα με αναπηρίες, όπως οι διανοητικά ασθενείς.

β) Το στίγμα μεταχείρισης, το οποίο δείχνει τις ανησυχίες για πιθανή αρνητική διακριτική μεταχείριση από άλλους, λόγω συμμετοχής σε προνοιακά προγράμματα. Οι ‘άλλοι’ μπορεί να είναι η ευρύτερη οικογένεια, οι φίλοι, οι γνωστοί ή και οι διαχειριστές των προγραμμάτων, αφού κατά τη διαδικασία χορήγησης των επιδομάτων αυτών, υποχρεούνται να απαντήσουν σε ερωτήματα για την οικονομική τους κατάσταση, αλλά και επί άλλων προσωπικών δεδομένων. Μπορεί, δε, να υφίσταται ακόμα και αν δεν έχει νοιώσει το άτομο μεροληπτική μεταχείριση από

άλλους, γιατί είναι πάντα πιθανή μια καταστρατήγηση των προσωπικών τους δεδομένων.

Όσον αφορά τη λειτουργικοποίηση του προνοιακού στίγματος, τον τρόπο, δηλαδή, μέτρησης του φαινομένου αυτού με την έρευνά μας, μεταφράσαμε από την Αγγλική και προσαρμόσαμε κατάλληλα τις δώδεκα διατυπώσεις/δηλώσεις της προαναφερθείσας μελέτης. Για τη μετάφραση από την Αγγλική, δεχθήκαμε τη βοήθεια διπλωματούχου της Αγγλικής φιλολογίας. Για την πολιτισμική του προσαρμογή στην Ελληνική πραγματικότητα, αποδείχθηκαν χρήσιμες οι γνώσεις που αποκτήσαμε, στα πλαίσια του μαθήματος 'Αγγλική ορολογία για την υγεία & πρόνοια', του Τμήματος Δ.Ε.Ο., κατεύθυνση Διοίκησης Μονάδων Υγείας & Πρόνοιας. Επιπρόσθετα, αξιοποιήσαμε και ενσωματώσαμε τις παρατηρήσεις 5 φιλικών μας προσώπων, που δέχθηκαν να πάρουν μέρος σε πιλοτικό έλεγχο του ερωτηματολογίου, πριν την τελική μας έρευνα. Έτσι, προέκυψαν οι διατυπώσεις/δηλώσεις στην Ελληνική, οι οποίες παρουσιάζονται στον ακόλουθο πίνακα (2.1), ανά διάσταση:

Πίνακας 2.1: Διατυπώσεις/δηλώσεις, ανά διάσταση του προνοιακού στίγματος

Στίγμα ταυτότητας
Φοβάμαι, ότι το να βασίζομαι στο Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης (ΚΕΑ), θα με έκανε να τεμπελιάζω.
Η μέση γυναίκα, που βασίζεται στο ΚΕΑ, έχει πολλά παιδιά.
Άπαξ και βασιστείς στο ΚΕΑ, θα μείνεις σε αυτό για πάνω από δύο χρόνια.
Πολλά άτομα, που γνωρίζω και βασίζονται στο ΚΕΑ, τεμπελιάζουν.
Πολλά άτομα, που βασίζονται στο ΚΕΑ, είναι εθισμένοι σε ουσίες ή αλκοολικοί.
Πολλά άτομα σ' αυτή τη χώρα, που βασίζονται στο ΚΕΑ, τεμπελιάζουν.
Στίγμα μεταχείρισης
Η διαδικασία αίτησης για το ΚΕΑ, είναι ταπεινωτική.
Πολλοί, που αιτούνται για το ΚΕΑ, κακομεταχειρίζονται.
Στην αίτηση για το ΚΕΑ, πρέπει να απαντήσεις σε κακόπιστες ερωτήσεις, για την προσωπική σου ζωή.
Όταν λαμβάνεις ΚΕΑ, οι κανονισμοί του σου στερούν την προσωπική σου ελευθερία.
Πολλοί, δεν θέλουν να κοινοποιείται σε τρίτους, ότι βασίζονται στο ΚΕΑ.
Υπάρχουν πολλοί σ' αυτήν τη χώρα, που δεν σέβονται κάποιον, που βασίζεται στο ΚΕΑ.

Ως μονάδες ανάλυσης της έρευνάς μας, αποφασίσαμε να είναι συμμετέχοντες στο Κ.Ε.Α., δυνητικοί δικαιούχοι, δηλαδή αιτούμενοι να επιλεγούν σε αυτό, αλλά και μη συμμετέχοντες ή αιτούμενοι. Υπ' αυτή την έννοια, ο θεωρητικός πληθυσμός της έρευνας είναι το τμήμα της Ελληνικής κοινωνίας, που ωφελείται ή θα μπορούσε να

ωφεληθεί από το Κ.Ε.Α. Στον πληθυσμό αυτό, συμπεριλαμβάνονται και άτομα που δεν γνωρίζουν καν περί Κ.Ε.Α. ή υπάρχουν αντικειμενικές αδυναμίες στην επαφή τους με τις κρατικές/κοινωνικές υπηρεσίες, επομένως, δεν συμπεριλαμβάνονται στο στατιστικό πληθυσμό της έρευνας. Επειδή, δε, δεν υπάρχουν αρχεία των ατόμων αυτών, δεν είναι εφικτό να καταρτιστεί ούτε δειγματοληπτικό πλαίσιο. Σε περιπτώσεις όπως αυτές, η διέξοδος της κοινωνικής έρευνας είναι το δείγμα ευκολίας και ειδικά με τη μέθοδο της χιονοστιβάδας (Babbie, 2011). Ο ερευνητής δεν γνωρίζει που μπορεί να εντοπίσει τέτοια άτομα (μονάδες ανάλυσης), αλλά ξεκινώντας από ένα άτομο, αυτό τον παραπέμπει σε άλλους, που αυτό γνωρίζει και ούτω καθεξής. Στην περίπτωση μας, η αρχή έγινε με άτομα που συναντήσαμε σε χώρους διανομής τροφίμων, που οργανώνουν οι δήμοι, γιατί γνωρίζαμε ότι εκεί θα βρίσκαμε δικαιούχους του προγράμματος Κ.Ε.Α. Επιπρόσθετα, επειδή θέλαμε να εμπλουτίσουμε το δείγμα με απόψεις νεαρών ατόμων, που πιθανόν δεν θα συναντούσαμε εκεί, αξιοποιήσαμε τα κοινωνικά δίκτυα (Facebook), όπου αναρτήσαμε το ερωτηματολόγιο σε ηλεκτρονική μορφή (Google form). Οι αδυναμίες της μη πιθανοτικής δειγματοληψίας, όσον αφορά στην αξιοπιστία και εγκυρότητα των μετρήσεων, καθώς και στη γενίκευση των συμπερασμάτων στον πληθυσμό, αναφέρονται σαφώς στη βιβλιογραφία της μεθοδολογίας κοινωνικών ερευνών (Babbie, 2011) και δεν παραβλέπονται εδώ. Η φιλοδοξία της έρευνάς μας είναι η αντίχρευση προνοιακού στίγματος, ώστε να αποτελέσει το έναυσμα περαιτέρω μελέτης και ισχυριζόμαστε ότι ένα μεγάλο δείγμα ευκολίας (μεγαλύτερο των 200 ατόμων) είναι ικανό να την ικανοποιήσει.

Ως μέθοδο άντλησης της σχετικής πληροφόρησης από τον πληθυσμό, περί της ύπαρξης προνοιακού στίγματος στο δείγμα ευκολίας, κρίθηκε ως πρόσφορη η δημοσκόπηση αυτο-αναφοράς (Babbie, 2011). Η δυνατότητα ποσοτικοποίησης των απαντήσεων δημοσκόπησης αυτο-αναφοράς, διευκολύνει την περιγραφή των στάσεων των υποκειμένων και αυτό μας ενδιαφέρει στην περίπτωση μας. Λόγω του προσωπικού χαρακτήρα της αναζητούμενης πληροφόρησης, το ερωτηματολόγιο που απαντάται ιδιωτικώς και ανώνυμα από το συμμετέχοντα στην έρευνα, αυξάνει το ρυθμό απόκρισης (Babbie, 2011).

Στην έρευνά μας, βασικές μεταβλητές είναι ο προνοιακός στιγματισμός, ως άθροισμα των δύο διαστάσεων του (Στίγμα ταυτότητας, Στίγμα μεταχείρισης). Οι μεταβλητές αυτές εκτιμήθηκαν με δώδεκα διατυπώσεις/δηλώσεις. Για τις απαντήσεις των ερωτώμενων, υιοθετήθηκε η πενταβάθμια κλίμακα Likert, όπως και στην αγγλική

μελέτη, όπου οι ερωτηθέντες δήλωσαν το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας στην αντίστοιχη δήλωση, επιλέγοντας έναν αριθμό από το 1 έως το 5. Η αντιστοιχία τους είναι: (1) ‘διαφωνώ πλήρως’, (2) ‘διαφωνώ’, (3) ‘ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ’, (4) ‘συμφωνώ’ και (5) ‘συμφωνώ πλήρως’. Η δημοσκόπηση περιλάμβανε και τρεις ερωτήσεις κλειστού τύπου (φύλο, ηλικία και επίπεδο εκπαίδευσης), για την περιγραφή του δείγματος.

Η συλλογή των δεδομένων με έντυπο ερωτηματολόγιο, διήρκησε δύο περίπου μήνες (Φεβρουάριο & Μάρτιο 2018), στους χώρους διανομής τροφίμων των Δήμων Πετρούπολης και Ηλιούπολης. Η πρώτη απάντηση μέσω διαδικτύου, λήφθηκε 7 Φεβρουαρίου και η τελευταία 13 Μαρτίου. Διανεμήθηκαν 500 έντυπα ερωτηματολόγια και επεστράφησαν συμπληρωμένα 219, ρυθμός απόκρισης 43%. Ο ρυθμός απόκρισης είναι πολύ υψηλός, αν σκεφθεί κανείς ότι πολλά ερωτηματολόγια δεν κατέληξαν στο στατιστικό πληθυσμό. Για να λειτουργήσει η μέθοδος χιονοστιβάδας, συνήθως δίνουμε έως και 5 ερωτηματολόγια σε κάθε άτομο, που εντοπίζαμε. Από αυτά, επέστρεφαν συμπληρωμένα κατά το ένα τρίτο, κατά μέσο όρο. Με άλλα λόγια, ήρθαμε σε επαφή με περίπου 90 άτομα στους δύο δήμους και υπερδιπλασιάστηκε το δείγμα. Από τα κοινωνικά δίκτυα λάβαμε 72 απαντημένα ερωτηματολόγια, δηλαδή το δείγμα μας εμπλουτίστηκε μέσω του διαδικτύου, κατά το ένα τέταρτο.

Οι απαντήσεις καταχωρήθηκαν σε φύλλο excel και έγινε έλεγχος για λάθη στην καταχώρηση και για ελλείψεις στις απαντήσεις. Εντοπίστηκαν συνολικά 6 ερωτηματολόγια με προβλήματα και αφαιρέθηκαν. Ακολούθως, εισήχθησαν στο λογισμικό στατικής επεξεργασίας δεδομένων SPSS, έκδοση 20, που μας διέθεσε δωρεάν το ΤΕΙ Πελοποννήσου και προέκυψαν τα αποτελέσματα περιγραφικής στατιστικής, που ακολουθούν.

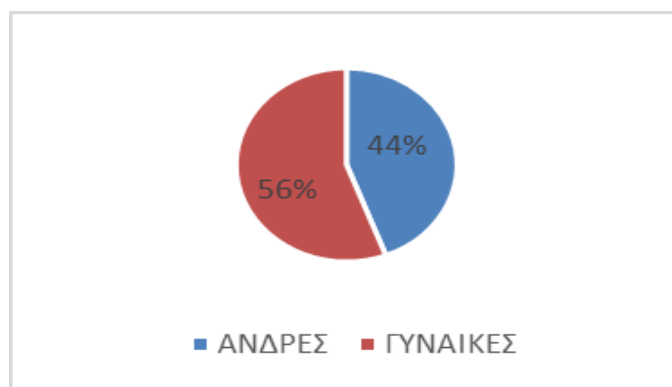
Συγκεκριμένα, από τα 285 έγκυρα ερωτηματολόγια, προέκυψε ότι οι 126 ήταν άνδρες και οι 159 γυναίκες (Πίνακας 2.2 και Διάγραμμα 2.1). Μέσω διαδικτύου απάντησαν οι 33 άνδρες (26%) και οι 39 γυναίκες (24,5%).

Πίνακας 2.2: Κατανομή ερωτώμενων, ανά φύλο

ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
126	159
44,21%	55,79%

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων δημοσκοπικής έρευνας

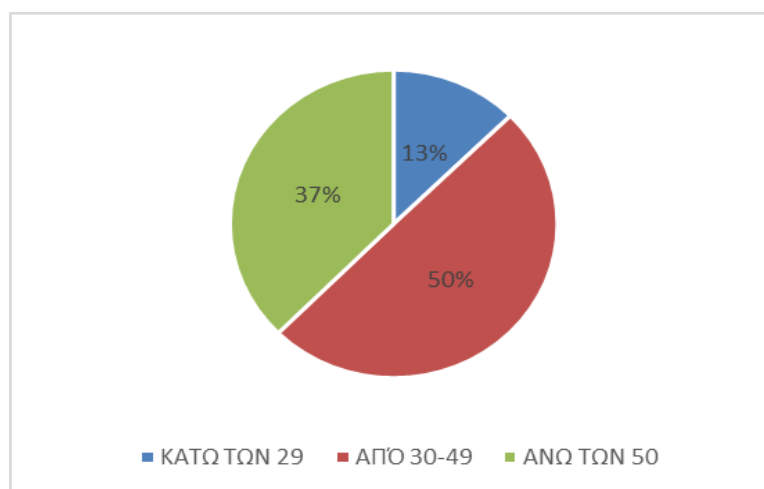
Διάγραμμα 2.1: Κατανομή ερωτώμενων, ανά φύλο

Όσον αφορά την ηλικιακή κατανομή του δείγματος, η πλειοψηφία (49,82%) είναι στις παραγωγικές ηλικίες 30-49 (Πίνακας 2.3 και Διάγραμμα 2.2). Το ίδιο ισχύει και με το τμήμα του δείγματος μέσω διαδικτύου.

Πίνακας 2.3: Κατανομή ερωτώμενων, ανά ηλικιακή ομάδα

ΚΑΤΩ ΤΩΝ 29	ΑΠΟ 30-49	ΑΝΩ ΤΩΝ 50
36	142	107
12,63%	49,82%	37,54%

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων δημοσκοπικής έρευνας

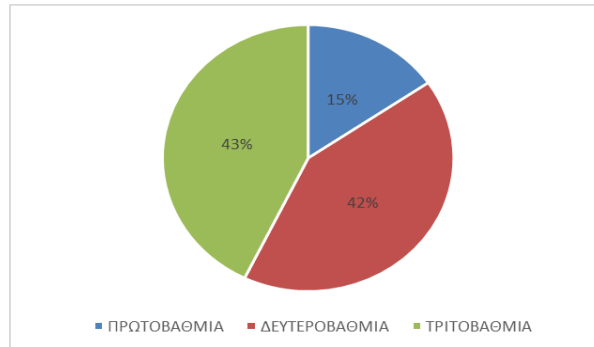
Διάγραμμα 2.2: Κατανομή ερωτώμενων, ανά ηλικιακή ομάδα

Τέλος, μόνο το 15,44% των ατόμων του δείγματος δήλωσε πρωτοβάθμιο επίπεδο εκπαίδευσης. Μάλιστα, υπερτερούν στο δείγμα, οριακά, οι πτυχιούχοι (42,81%) (Πίνακας 2.4 και Διάγραμμα 2.3). Από τα 72 άτομα, που απάντησαν μέσω διαδικτύου, τα 62 δήλωσαν πτυχιούχοι, στην πλειοψηφία τους γυναίκες (55%). Μάλιστα, όλες (7) οι γυναίκες της ηλικιακής κατηγορίας 'Ανω των 50 ετών', δήλωσαν πτυχιούχοι.

Πίνακας 2.4: Κατανομή ερωτώμενων, ανά επίπεδο εκπαίδευσης

ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ	ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ	ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ
44	119	122
15,44%	41,75%	42,81%

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων δημοσκοπικής έρευνας

Διάγραμμα 2.3: Κατανομή ερωτώμενων, ανά επίπεδο εκπαίδευσης

Συμπερασματικά, στο δείγμα μας υπερτερούν οι γυναίκες (55,79%), οι μισοί (49,82%) είναι ηλικίας από 30 έως 49 (ηλικία, που φαίνεται ότι έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση της περιόδου, που διανύουμε) και υπερτερούν οριακά οι πτυχιούχοι (42,81%, έναντι 41,75% απόφοιτοι λυκείου). Από τα 72 άτομα, που απάντησαν μέσω διαδικτύου, τα 62 (86%) δήλωσαν πτυχιούχοι, δηλαδή οι μισοί πτυχιούχοι του δείγματος εντοπίστηκαν μέσω των κοινωνικών δικτύων και υπερτερούν οι γυναίκες (55%). Η μέθοδος δειγματοληψίας της έρευνάς μας, δεν επιτρέπει να γίνουν γενικεύσεις, αλλά τα ανωτέρω περιγραφικά δεδομένα συνιστούν μια ένδειξη, που θα μπορούσε να δικαιολογήσει το ενδιαφέρον για περαιτέρω έρευνα, όσον αφορά τις κατευθύνσεις σπουδών των πτυχιούχων, που είναι δικαιούχοι ή διεκδικούν το Κ.Ε.Α.

Στη συνέχεια, ελέγχθηκαν τα δεδομένα, αν είναι πρόσφορα για παραγοντική ανάλυση, την οποία χρησιμοποιήσαμε για τον έλεγχο αξιοπιστίας του ερωτηματολογίου, που χρησιμοποιήσαμε. Συγκεκριμένα, ελέγχθηκε κατά πόσο οι μεταβλητές ακολουθούν την κανονική κατανομή. Από τη φύση των απαντήσεων (κλίμακα Likert), προσφέρεται το μη παραμετρικό RUNS test του SPSS, από το οποίο προέκυψε ότι μόνο τρεις μεταβλητές (η 11^η διατύπωση/δήλωση, η ηλικιακή κατηγορία και το επίπεδο εκπαίδευσης), μπορεί να μην ακολουθούν την κανονική κατανομή (Παράρτημα Α). Το αποτέλεσμα αυτό δεν επηρεάζει την διερευνητική

παραγοντική ανάλυση, που αφορά μόνο τις 12 διατυπώσεις/δηλώσεις του ερωτηματολογίου, για τις δύο διαστάσεις του προνοιακού στίγματος.

Με διερευνητική παραγοντική ανάλυση (Exploratory Factor Analysis), ελέγχθηκε η παραγοντική δομή του ερωτηματολογίου και η αξιοπιστία του, ως εργαλείου μέτρησης του προνοιακού στίγματος. Τα δεδομένα μεταφέρθηκαν από το αρχείο excel στο λογισμικό FACTOR, που είναι ελεύθερα διαθέσιμο στο διαδίκτυο. Το πλεονέκτημα του FACTOR, σε σύγκριση με το SPSS, είναι ότι χρησιμοποιεί τη μέθοδο πολυχορικής συσχέτισης (polychoric correlation), εκτός από τη μέθοδο του Pearson. Σε περιπτώσεις δεδομένων, που προέκυψαν με την κλίμακα Likert, η μέθοδος της πολυχορικής συσχέτισης υπερτερεί.

Από την παραγοντική ανάλυση, προέκυψε ότι οι 6 διατυπώσεις/δηλώσεις της διάστασης 'Στίγμα ταυτότητας', εξηγούν το 77,46% της συνολικής κοινής διακύμανσης των απαντήσεων και ότι ο συντελεστής αξιοπιστίας είναι πολύ ικανοποιητικός (0,856) (Παράτημα Β). Επίσης, ότι οι 6 διατυπώσεις/δηλώσεις της διάστασης 'Στίγμα μεταχείρισης', εξηγούν το 78,18% της συνολικής κοινής διακύμανσης των απαντήσεων και ότι ο συντελεστής αξιοπιστίας είναι ικανοποιητικός (0,793) (Παράτημα Β). Περίπου τα ίδια αποτελέσματα προέκυψαν, όταν χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος Pearson. Συμπερασματικά, τα δύο εργαλεία στην Αγγλική, που υιοθετήσαμε και προσαρμόσαμε στην Ελληνική γλώσσα και πραγματικότητα (Παράτημα Γ), μετρούν με αξιοπιστία τις δύο διαστάσεις προνοιακού στίγματος.

Ακολουθώντας, αξιοποιώντας τις δυνατότητες του excel και συγκεκριμένα με τη χρήση τύπων, υπολογίστηκαν το στίγμα ταυτότητας και το στίγμα μεταχείρισης και συνολικά (μετά από άθροισή τους), ανά φύλο, ηλικιακή ομάδα, επίπεδο εκπαίδευσης και ανά ηλικιακή ομάδα και εκπαίδευση. Οι απαντήσεις σε κάθε διατύπωση/δήλωση μιας διάστασης, αθροίστηκαν και διαιρέθηκαν με τον αριθμό 6 (πλήθος διατυπώσεων/δηλώσεων κάθε διάστασης) και στη συνέχεια με τον αριθμό 5, που είναι η κλίμακα συμφωνίας ή διαφωνίας με τις διατυπώσεις/δηλώσεις. Με τον τρόπο αυτό υπολογίζεται το ατομικό σκορ, ενώ το συνολικό υπολογίζεται με το άθροισμα των ατομικών, δια του αριθμού των ερωτηθέντων, έτσι ώστε να προκύπτει ο μέσος όρος για κάθε διάσταση, στο δείγμα. Η κλίμακα μέτρησης, ανά διάσταση του στίγματος, είναι από το 0 έως το 1. Το 0 δηλώνει ολοκληρωτική έλλειψη, ενώ το 1 δηλώνει ολοκληρωτική ύπαρξη της διάστασης.

Με την ανωτέρω μέθοδο υπολογισμού, εντοπίστηκε στο δείγμα μας η ύπαρξη προνοιακού στίγματος ταυτότητας (0,52) και σε ελαφρά υψηλότερο βαθμό στίγμα μεταχείρισης (0,55) και επομένως ενδιάμεσου βαθμού ύπαρξη συνολικού προνοιακού στίγματος (0,54) (Πίνακας 2.5). Η ερμηνεία του αποτελέσματος αυτού, βάσει της εννοιολόγησης, είναι ότι στο δείγμα μας δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι εντοπίστηκε ολοκληρωτική έλλειψη των φαινομένων (τιμή κοντά στο μηδέν), αλλά ούτε και ολοκληρωτική ύπαρξή τους (τιμή κοντά στη μονάδα). Επομένως, τα υπό διερεύνηση φαινόμενα υφίστανται στα άτομα του δείγματος και συνολικά ο βαθμός ύπαρξής τους θα μπορούσε να θεωρηθεί ως σχετικά μέτριος. Όπως έχουμε ήδη επισημάνει, οι αδυναμίες της μη πιθανοτικής δειγματοληψίας, δεν μας επιτρέπουν να ισχυριστούμε ότι τα φαινόμενα, που εντοπίστηκαν στο δείγμα μας, υφίστανται και στον υπό μελέτη πληθυσμό. Παρόλα αυτά, η φιλοδοξία της έρευνάς μας επιτεύχθηκε. Διαθέτουμε ένα αξιόπιστο εργαλείο ανίχνευσης των διαστάσεων του προνοιακού στίγματος, όπως το ορίσαμε εδώ και ανιχνεύσαμε την ύπαρξή του σε μέτριο βαθμό, οπότε αξίζει να ερευνηθεί το φαινόμενο αυτό επισταμένως, γιατί μπορεί να επηρεάζεται η αποτελεσματικότητα του Κ.Ε.Α. Ο διακηρυγμένος σκοπός του Κ.Ε.Α., είναι να φθάνει η κρατική βοήθεια σε όσους την έχουν ανάγκη και ο αυτο-αποκλεισμός εμποδίζει την ολοκληρωτική επίτευξη του σκοπού αυτού.

Πίνακας 2.5: Προνοιακό στίγμα, ανά διάσταση και συνολικό

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ	ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗΣ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ
0,52	0,55	0,54

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων δημοσκοπικής έρευνας

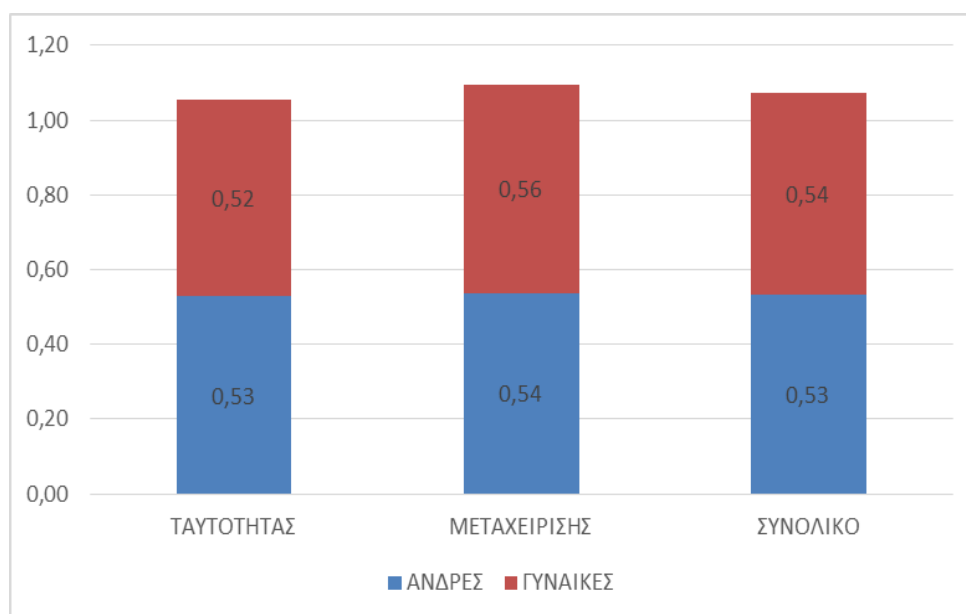
Ακολούθως, διερευνήσαμε τυχόν διαφοροποιήσεις του βαθμού ύπαρξης του υπό μελέτη φαινομένου, στις διαφορετικές ομάδες των ατόμων του δείγματος, από πλευράς φύλου, ηλικιακής κατηγορίας και επιπέδου εκπαίδευσης. Η ανάγκη της διερεύνησης αυτής δεν προκύπτει από κάποια θεωρητική υπόθεση, ότι ο βαθμός ύπαρξης προνοιακού στίγματος διαφοροποιείται για κάποιους λόγους, μεταξύ των ομάδων αυτών, αλλά από την ανάγκη της λεπτομερούς χαρτογράφησης του φαινομένου. Από την ανάλυση των δεδομένων του δείγματος, δεν προέκυψε κάποια σημαντική διαφοροποίηση, που αξίζει να διερευνηθεί περαιτέρω και αυτό είναι το όφελος από την ανάλυση αυτή. Με άλλα λόγια, δεν προέκυψαν εμπειρικές ενδείξεις, ότι παράγοντες όπως το φύλο, η ηλικία και το επίπεδο εκπαίδευσης, επηρεάζουν σημαντικά, ενισχυτικά ή αποθαρρυντικά, στην ύπαρξη του φαινομένου.

Εντοπίστηκαν οριακές διαφοροποιήσεις, τις οποίες περιγράφουμε ακολούθως, αλλά δεν επιχειρήσαμε ερμηνείες, διότι δεν μπορεί, παρά να είναι αυθαίρετες, χωρίς να έχει προηγηθεί εμπειριστατωμένη έρευνα συσχετίσεων, σε στατιστικά αξιόπιστο δείγμα. Ακολουθούν τα αποτελέσματα των εν λόγω αναλύσεων, σε πίνακες (2.6 – 2.11) και σε διαγράμματα (2.4 – 2.9):

Πίνακας 2.6: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά φύλο

	ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ	ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗΣ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ
ΑΝΔΡΕΣ	0,53	0,54	0,53
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	0,52	0,56	0,54

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων δημοσκοπικής έρευνας

Διάγραμμα 2.4: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά φύλο

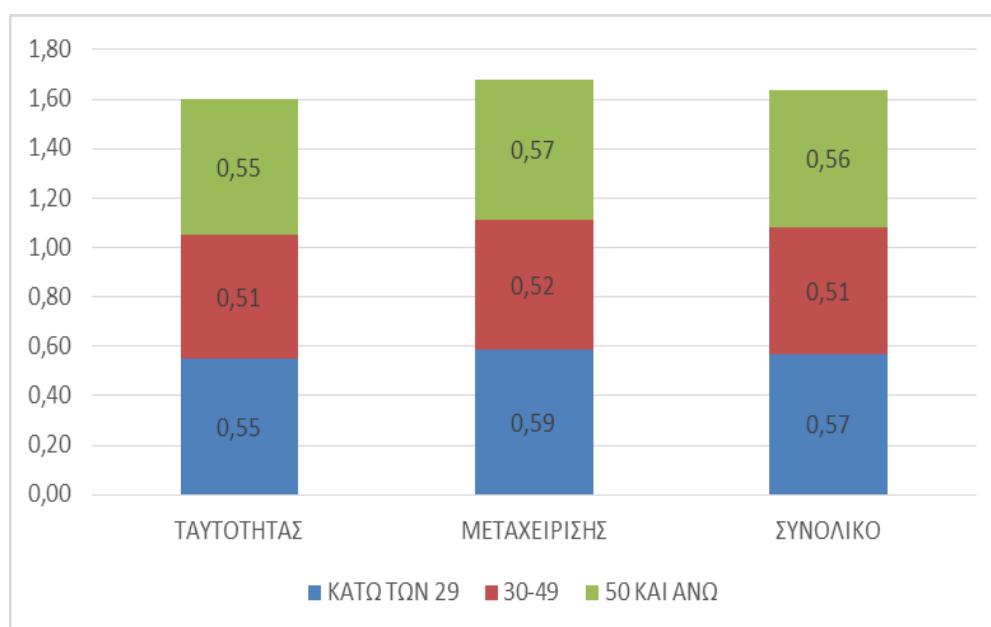
Ο βαθμός ύπαρξης του φαινομένου εμφανίζεται οριακά χαμηλότερος στην ενδιάμεση ηλικιακή κατηγορία (30-49) (Πίνακας 2.7). Στο δείγμα μας, η συμμετοχή των ατόμων της ηλικιακής αυτής κατηγορίας, ήταν η σχετικά υψηλότερη (Πίνακας 2.3). Αν αυτό μπορεί να θεωρηθεί ως ένδειξη, ότι η ομάδα αυτή έχει πληγεί σχετικά περισσότερο, από την οικονομική κρίση της περιόδου, πριν και κατά τη διάρκεια της περιόδου που διενεργήθηκε η έρευνα, φαίνεται ως, η μεγαλύτερη ατομική ανάγκη για βοήθεια, να αμβλύνει οριακά το βαθμό ύπαρξης του φαινομένου. Για ευρύτερη διερεύνηση, εξετάσαμε τις διαφοροποιήσεις εντός κάθε ηλικιακής κατηγορίας, με βάση το επίπεδο εκπαίδευσης. Στην εν λόγω ηλικιακή κατηγορία (30-39), το φαινόμενο δεν φαίνεται να διαφοροποιείται αισθητά, στα τρία επίπεδα εκπαίδευσης

(Πίνακας 2.10 & Διάγραμμα 2.8). Απεναντίας, εμφανίζεται σχετικά μειωμένο στους αποφοίτους πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, ηλικίας κάτω των 29 ετών (Πίνακας 2.9 & Διάγραμμα 2.7) και ακόμη περισσότερο, στους αποφοίτους δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ηλικίας άνω των 50 ετών (Πίνακας 2.11 & Διάγραμμα 2.9).

Πίνακας 2.7: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά ηλικιακή κατηγορία

	ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ	ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗΣ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ
ΚΑΤΩ ΤΩΝ 29	0,55	0,59	0,57
30-49	0,51	0,52	0,51
50 ΚΑΙ ΑΝΩ	0,55	0,57	0,56

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων δημοσκοπικής έρευνας

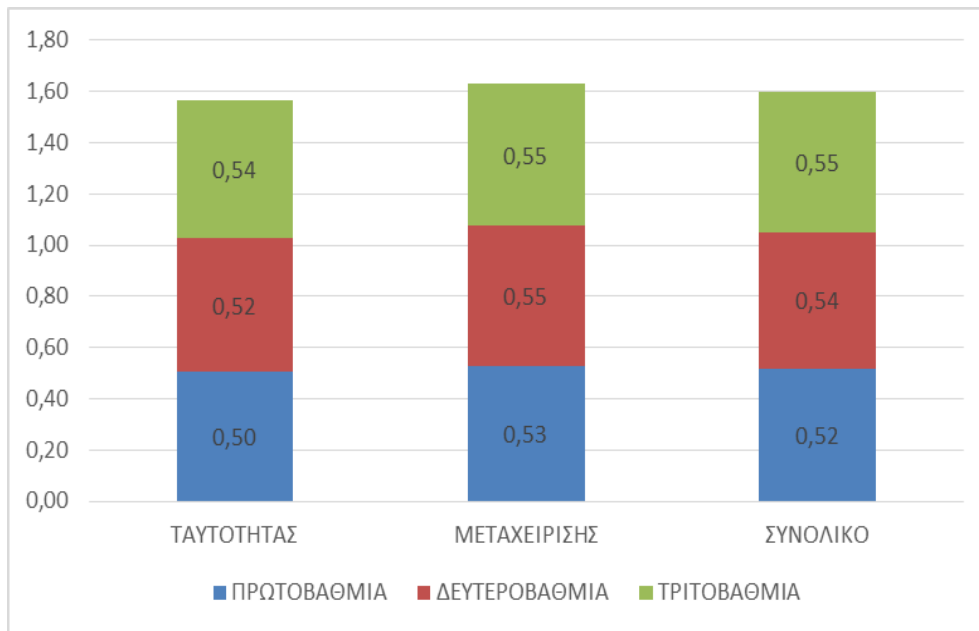

Διάγραμμα 2.5: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά ηλικιακή κατηγορία

Πίνακας 2.8: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά επίπεδο εκπαίδευσης

	ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ	ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗΣ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ
ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ	0,50	0,53	0,52
ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ	0,52	0,55	0,54
ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ	0,54	0,55	0,55

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων δημοσκοπικής έρευνας

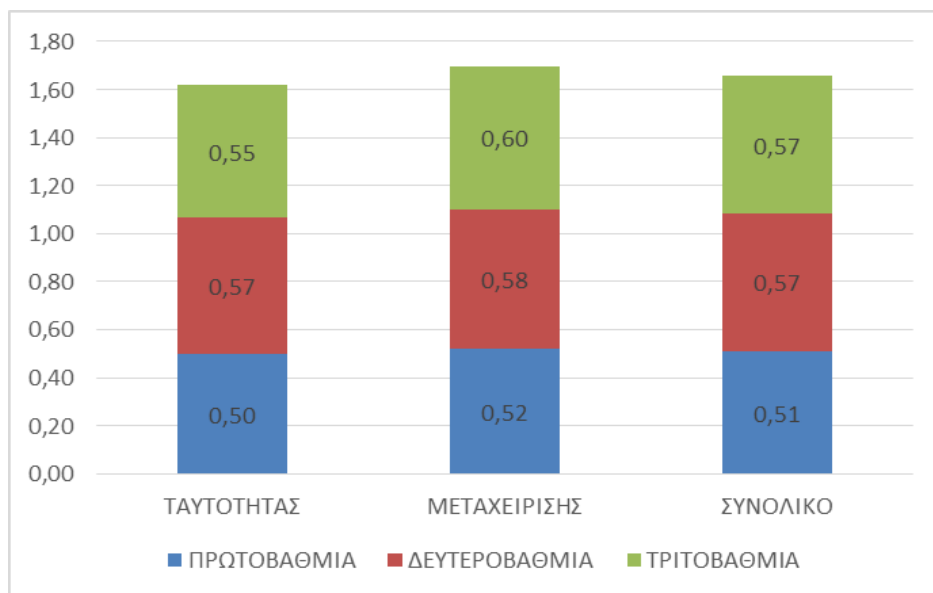

Διάγραμμα 2.6: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά επίπεδο εκπαίδευσης

Πίνακας 2.9: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά επίπεδο εκπαίδευσης, στην ηλικιακή κατηγορία έως 29 ετών

AGE	EDUC	ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ	ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗΣ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ
<29	ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ	0,50	0,52	0,51
	ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ	0,57	0,58	0,57
	ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ	0,55	0,60	0,57

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων δημοσκοπικής έρευνας

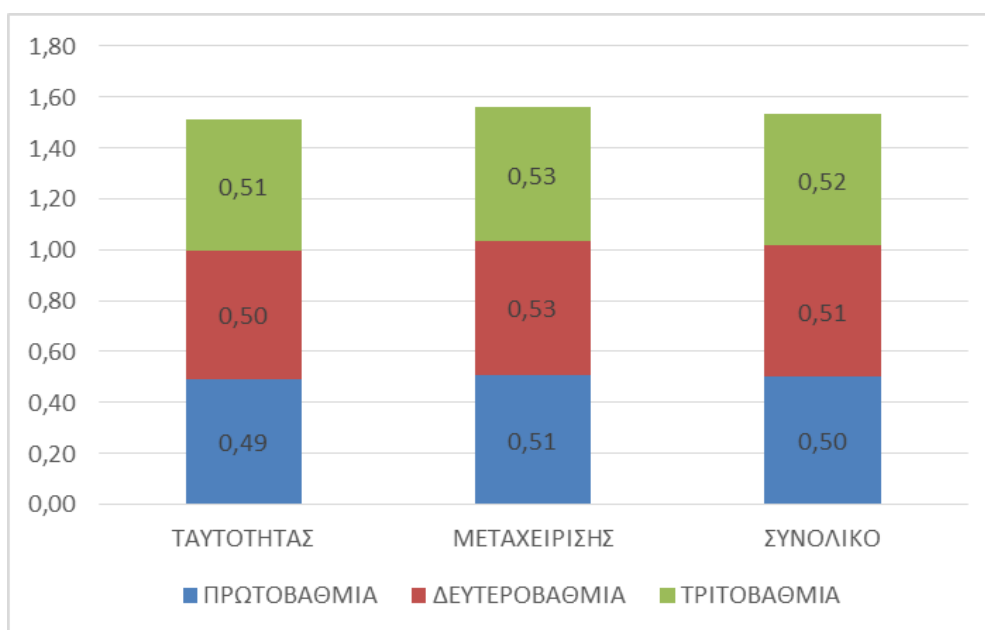

Διάγραμμα 2.7: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά επίπεδο εκπαίδευσης, στην ηλικιακή κατηγορία έως 29 ετών

Πίνακας 2.10: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά επίπεδο εκπαίδευσης, στην ηλικιακή κατηγορία 30 έως 49 ετών

AGE	EDUC	ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ	ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗΣ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ
30-49	ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ	0,49	0,51	0,50
	ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ	0,50	0,53	0,51
	ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ	0,51	0,53	0,52

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων δημοσκοπικής έρευνας

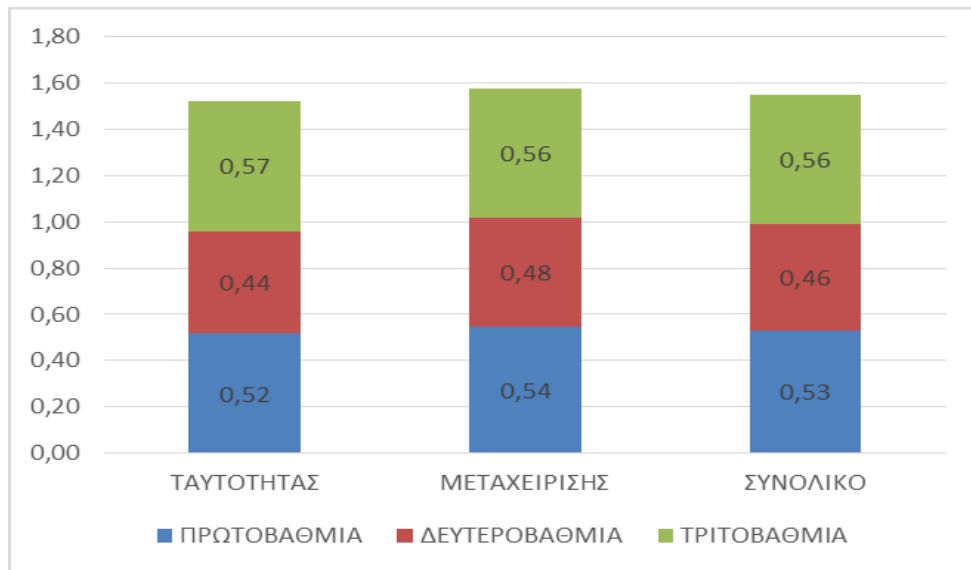
Διάγραμμα 2.8: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά επίπεδο εκπαίδευσης, στην ηλικιακή κατηγορία 30 έως 49 ετών

Πίνακας 2.11: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά επίπεδο εκπαίδευσης, στην ηλικιακή κατηγορία 50 ετών και άνω

AGE	EDUC	ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ	ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗΣ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ
>50	ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ	0,52	0,54	0,53
	ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ	0,44	0,48	0,46
	ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ	0,57	0,56	0,56

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων δημοσκοπικής έρευνας

Διάγραμμα 2.9: Προνοιακό στίγμα, διαστάσεις και συνολικό, ανά επίπεδο εκπαίδευσης, στην ηλικιακή κατηγορία 50 ετών και άνω

Συμπερασματικά, η εμπειρική μας έρευνα ανίχνευσε την ύπαρξη, σε μέτριο βαθμό, των δύο διαστάσεων προνοιακού στίγματος, στο δείγμα μας. Το στίγμα συμπεριφοράς βρέθηκε οριακά μεγαλύτερο από το στίγμα ταυτότητας. Οι μετρήσεις δεν διαφοροποιούνται αισθητά, στις διαφορετικές κατηγορίες των ατόμων του δείγματος, βάσει δημογραφικών χαρακτηριστικών. Το ερευνητικό εργαλείο μέτρησης του προνοιακού στίγματος αξιολογήθηκε ως αξιόπιστο και μπορεί να χρησιμοποιηθεί για περαιτέρω έρευνα του φαινομένου. Παρά τις μεθοδολογικές αδυναμίες της έρευνας και την αδυναμία γενίκευσης των συμπερασμάτων της ανάλυσης στον πληθυσμό, τα ευρήματα μπορούν να αποτελέσουν έναυσμα, για τη μελέτη του φαινομένου του αυτο-αποκλεισμού από προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας, που έχει εντοπιστεί από άλλη έρευνα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αναρωτηθήκαμε αν φθάνει η κρατική βοήθεια, σε όποιον την έχει ανάγκη και μας κίνησαν το ερευνητικό ενδιαφέρον θεωρητικοί ισχυρισμοί ότι μπορεί δικαιούχοι της βοήθειας, να επιλέγουν συνειδητά να αυτο-αποκλείονται από αυτήν (non take up), για να αποφύγουν κοινωνικό στιγματισμό. Διερευνήσαμε πολιτικές αντιμετώπισης της φτώχειας και διαπιστώσαμε ότι έχουν χαρακτηριστικά (means tested), που, υπό ορισμένες πολιτισμικές συνθήκες, μπορούν να αποτελέσουν τις προϋποθέσεις, για τη δημιουργία προνοιακού στιγματισμού.

Τις προϋποθέσεις αυτές τις εντοπίσαμε ιστορικά, με βιβλιογραφική έρευνα και στις πολιτικές για τη φτώχεια στην Ελλάδα, καθώς και το φαινόμενο του αυτο-αποκλεισμού, στα αποτελέσματα σχετικής εμπειρικής έρευνας για την Ελλάδα και την Ισπανία. Στην Ελλάδα πρόσφατα υιοθετήθηκε και εφαρμόζεται ένα πρόγραμμα ελαχίστου εγγυημένου εισοδήματος και αναρωτηθήκαμε αν οι πολιτισμικές συνθήκες σήμερα, διαμορφώνουν προνοιακό στίγμα στην Ελλάδα.

Ερευνητικά, στα πλαίσια της παραγωγικής λογικής, αναζητήσαμε δεδομένα, με τη χρήση αξιόπιστου εργαλείου μέτρησης των δύο διαστάσεων του προνοιακού στίγματος, όπως έχει εννοιολογηθεί σε σχετική έρευνα για την κοινωνία των Η.Π.Α. και επιβεβαιώσαμε την ερευνητική μας υπόθεση. Είμαστε σε θέση να ισχυριστούμε, ότι δεν μπορεί να αποκλειστεί εντελώς η έλλειψη των δύο διαστάσεων προνοιακού στίγματος στην κοινωνία της Ελλάδας, αλλά ούτε και ολοκληρωτική ύπαρξή τους. Το στίγμα συμπεριφοράς βρέθηκε οριακά μεγαλύτερο από το στίγμα ταυτότητας και ο βαθμός ύπαρξής τους θα μπορούσε να θεωρηθεί ως σχετικά μέτριος. Επίσης, ότι οι μετρήσεις δεν διαφοροποιούνται αισθητά, στις διαφορετικές κατηγορίες των ατόμων του δείγματος, βάσει δημογραφικών χαρακτηριστικών. Με δεδομένο το διακηρυγμένο σκοπό του Κ.Ε.Α., να φθάνει η κρατική βοήθεια σε όσους την έχουν ανάγκη, ο τυχόν αυτο-αποκλεισμός λόγω στιγματισμού, έστω και μετρίου βαθμού, μπορεί να εμποδίζει την ολοκληρωτική επίτευξη του σκοπού αυτού και επομένως να μειώνει την αποτελεσματικότητά του.

Βέβαια, λόγω μεθοδολογικών αδυναμιών (μη πιθανοτική δειγματοληψία), δεν μας επιτρέπεται να ισχυριστούμε ότι τα φαινόμενα, που εντοπίστηκαν στο δείγμα μας, υφίστανται και στον υπό μελέτη πληθυσμό. Εντούτοις, η φιλοδοξία της έρευνάς μας επιτεύχθηκε. Τα εμπειρικά δεδομένα που συλλέξαμε, μας επέτρεψαν να ελέγξουμε την αξιοπιστία του ερευνητικού εργαλείου ανίχνευσης των διαστάσεων

του προνοιακού στίγματος στην Ελληνική γλώσσα, ανιχνεύσαμε την ύπαρξή του σε μέτριο βαθμό στην κοινωνία μας και άρα η παρούσα πτυχιακή εργασία αποτελεί την αφετηρία, για τη μελέτη του φαινομένου στο μέλλον, όπου και η εμπειρία από την εφαρμογή του Κ.Ε.Α. θα συσσωρεύεται.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Babbie, E. (2001). *Εισαγωγή στην Κοινωνική Έρευνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Blank, R., Ruggles, P. (1996). When do women use AFDC and food stamps? The Dynamics of Eligibility versus Participation. *Journal of Human Resources*, 24(1), σελ. 54–87.
- Bradshaw, J., Bennett, F. (2009). *Minimum Income Schemes in the United Kingdom: A study of national policies*. Second Semester Report of the Network of Social Inclusion Experts.
- Conover, P. J., Feldman, S., Knight, K. (1987). The personal and political underpinnings of economic forecasts. *American Journal of Political Science*, 31, σελ. 559–583.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton New Jersey: Princeton University Press.
- Ferrera, M. (1996), The Southern Model of welfare in social Europe. *Journal of European Social Policy*, σελ. 17-37.
- Goffman, I. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. New York: Simon & Schuster Inc.
- Guibnetif P., Bouquet D. (1997). Minimum Income Policies in the EU, στο Hernanz, V., Malherbet, F., Pellizzari, M. (2004). *Take-up of welfare benefits in OECD countries: a review of the evidence*. Paris: OECD.
- Hernanz, V., Malherbet, F., Pellizzari, M. (2004). *Take-up of welfare benefits in OECD countries: a review of the evidence*. Paris: OECD.
- Korpi, W., Palme, J. (1998). The paradox of redistribution and strategies of equality: welfare state institutions, inequality and poverty in the western countries. *American Sociological Review*, 63 (5), σελ. 661-687.
- Matsaganis, M., Levy, H., Flevotomou, M. (2010). Non-Take Up of Social Benefits in Greece and Spain. *Social Policy Administration*, 44 (7), σελ. 827-844.

- Moffitt, R. (1987). Historical growth in participation in aid to families with dependent children: Was there a structural shift? *Journal of Post Keynesian Economics*, 9(3), σελ. 347.
- Peña-Casas, R. (2006). Minimum income standards in enlarged EU: Guaranteed Minimum income schemes: Setting Minimum Social Standards across Europe. *Working Paper II. Ireland*, σελ. 17-18.
- Rainwater, L. (1982). Stigma in income-tested programs, Στο Garfinkle I. (Ed.), *Income-tested programs: The case for and against*. New York: Academic Press.
- Saraceno, C. (2002). *The Social Assistance Dynamics in Europe: National and Local Poverty Regimes*. Bristol: The Polity Press.
- Soss, J. (2000). *Unwanted claims: The politics of participation in the U.S. welfare system*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Stuber, J., Schlesinger, M. (2006). Sources of stigma for means-tested government programs. *Social Science & Medicine*, 63, σελ. 933–945.
- Αμίτσης Γ. (2001). *Αρχές οργάνωσης και λειτουργίας του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας – Το Ελληνικό μοντέλο κοινωνικών υπηρεσιών και η Ευρωπαϊκή εμπειρία*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης.
- Ματσαγγάνης Μ. (2004). *Η κοινωνική αλληλεγγύη και οι αντιφάσεις της*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Ματσαγγάνης Μ., Λεβέντη Χ. (2012). *Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα: δημοσιονομικές και διανεμητικές επιδράσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Σακελλαρόπουλος, Θ. (1999). *Η μεταρρύθμιση του κοινωνικού κράτους*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α: Runs Test

Test Value ^a	Cases < Test Value	Cases >= Test Value	Total Cases	Number of Runs	Z	Asymp. Sig. (2-tailed)	Test Value ^a
1st	2	103	182	285	141	1.087	.277
3rd	3	98	187	285	114	-2.053	.040
5th	2	41	244	285	65	-1.500	.134
7th	2	60	225	285	89	-1.205	.228
9th	3	91	194	285	113	-1.624	.104
11th	3	90	195	285	105	-2.632	.008
2nd	2	45	240	285	71	-1.296	.195
4th	2	56	229	285	83	-1.505	.132
6th	3	93	192	285	112	-1.932	.053
8th	2	57	228	285	85	-1.338	.181
10th	2	50	235	285	83	-.094	.925
12th	3	80	205	285	109	-1.042	.297
SEX	2	126	159	285	140	-.191	.848
AGE	2	36	249	285	51	-3.485	.000
EDUC	2	44	241	285	87	2.642	.008

a Median

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΔΙΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗΣ
ΠΑΡΑΓΟΝΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

F A C T O R

Unrestricted Factor Analysis

Release Version 10.3.01 x64bits
July, 2015
Rovira i Virgili University
Tarragona, SPAIN

Programming:
Urbano Lorenzo-Seva

Mathematical Specification:
Urbano Lorenzo-Seva
Pere J. Ferrando

ΔΙΑΣΤΑΣΗ: ΣΤΙΓΜΑ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

OVERALL FACTOR ANALYSIS STATISTICS

Total observed variance = 6
Total common variance = 2.472
Explained common variance = 1.915 (77.46%)
Unexplained common variance = 0.557

EIGENVALUES OF THE REDUCED CORRELATION MATRIX

Variable	Eigenvalue	Proportion of Common Variance	Cumulative Proportion of Variance
1	1.91501	0.77457	0.77457
2	0.42077	0.17019	
3	0.08911	0.03604	
4	0.04746	0.01919	
5	0.00001	0.00000	
6	0.00000	0.00000	

EXPLAINED VARIANCE AND RELIABILITY

Mislevy & Bock (1990)

Factor	Variance	Proportion of common variance	Reliability estimate
1	1.915	0.775	0.856

ΔΙΑΣΤΑΣΗ: ΣΤΙΓΜΑ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

OVERALL FACTOR ANALYSIS STATISTICS

Total observed variance = 6
Total common variance = 2.624
Explained common variance = 2.052 (78.18%)
Unexplained common variance = 0.573

EIGENVALUES OF THE REDUCED CORRELATION MATRIX

Variable	Eigenvalue	Proportion of Common Variance	Cumulative Proportion of Variance
1	2.05165	0.78183	0.78183
2	0.28044	0.10687	
3	0.23211	0.08845	
4	0.05984	0.02280	
5	0.00013	0.00005	
6	-0.00000	-0.00000	

EXPLAINED VARIANCE AND RELIABILITY

Mislevy & Bock (1990)

Factor	Variance	Proportion of common variance	Reliability estimate
1	2.052	0.782	0.793

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ: ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ

Έρευνα γνώμης για το Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης (ΚΕΑ)

Ανώνυμο ερωτηματολόγιο

(Η έρευνα πραγματοποιείται στα πλαίσια εκπόνησης διπλωματικής εργασίας, για απόκτηση βασικού τίτλου σπουδών, στη διοίκηση επιχειρήσεων*)

		Διαφωνώ πλήρως	Διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ πλήρως
1	Φοβάμαι, ότι το να βασίζομαι στο Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης (ΚΕΑ), θα με έκανε να τεμπελιάζω.	1	2	3	4	5
2	Η διαδικασία αίτησης για το ΚΕΑ, είναι ταπεινωτική.	1	2	3	4	5
3	Η μέση γυναίκα, που βασίζεται στο ΚΕΑ, έχει πολλά παιδιά.	1	2	3	4	5
4	Όταν λαμβάνεις ΚΕΑ, οι κανονισμοί του σου στερούν την προσωπική σου ελευθερία.	1	2	3	4	5
5	Πολλά άτομα, που γνωρίζω και βασίζονται στο ΚΕΑ, τεμπελιάζουν.	1	2	3	4	5
6	Πολλοί, δεν θέλουν να κοινοποιείται σε τρίτους, ότι βασίζονται στο ΚΕΑ.	1	2	3	4	5
7	Πολλά άτομα, που βασίζονται στο ΚΕΑ, είναι εθισμένοι σε ουσίες ή αλκοολικοί.	1	2	3	4	5
8	Πολλοί, που αιτούνται για το ΚΕΑ, κακομεταχειρίζονται.	1	2	3	4	5
9	Απαξ και βασιστείς στο ΚΕΑ, θα μείνεις σε αυτό για πάνω από δύο χρόνια.	1	2	3	4	5
10	Στην αίτηση για το ΚΕΑ, πρέπει να απαντήσεις σε κακόπιστες ερωτήσεις, για την προσωπική σου ζωή.	1	2	3	4	5
11	Πολλά άτομα σ' αυτή τη χώρα, που βασίζονται στο ΚΕΑ, τεμπελιάζουν.	1	2	3	4	5
12	Υπάρχουν πολλοί σ' αυτήν τη χώρα, που δεν σέβονται κάποιον, που βασίζεται στο ΚΕΑ.	1	2	3	4	5

Η άποψή σας είναι πολύτιμη βοήθεια στην έρευνα μου, γι' αυτό **σας ευχαριστώ πολύ**, που μου επιτρέψατε να την καταγράψω.

Ορισμένες πληροφορίες, σχετικά με τον εαυτό σας (για στατιστικούς σκοπούς):

Φύλο:	Ανδρας	Γυναίκα	Ηλικία:	Κάτω από 29	30-49	50 και άνω
	1	2		1	2	3

Εκπαίδευση:	Πρωτοβάθμια	Δευτεροβάθμια	Τριτοβάθμια
	1	2	3

*Φοιτητής: Παύλος Πεντάρης (paulos.pentaris@gmail.com)

ΤΕΙ Πελοποννήσου, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων και Οργανισμών, κατεύθυνση Διοίκησης Μονάδων Υγείας και Πρόνοιας.

Τίτλος διπλωματικής: 'Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης και Προνοιακό Στήγμα'

Επιβλέπων: Λεωνίδας Παρασκευόπουλος, Επικ. Καθηγητής (lparaskevo@teikal.gr)